

BOLESŁAW WOSZCZYŃSKI

ROLA I STRUKTURA NACZELNEJ WŁADZY WOJSKOWEJ W LATACH 1918—1920

Kształtowanie się niepodległości po pierwszej wojnie światowej przebiegało w skomplikowanej sytuacji międzynarodowej i wewnętrznej. Odradzające się państwo polskie formowało swoją administrację w trudnych warunkach trwania działań wojennych. Ten właśnie fakt zdecydował, że w początkowym okresie władze wojskowe odegrały poważną, jeżeli nie dominującą rolę w kraju.

W dotychczasowej literaturze okresu rodzącego się państwa jedynie marginesowo wspomina się o strukturze i działalności naczelnej siły zbrojnej, choć sprawa organizacji Ministerstwa Spraw Wojskowych powinna mieć nader istotne znaczenie. Instytucja ta od listopada 1918 r. związana była z całą administracją państwa, na którą w okresie wojny wywierała często decydujący wpływ.

Artykuł traktuje o sprawach związanych z formowaniem struktury oraz działalnością MSWojsk. od chwili jego powołania jeszcze przez Radę Regencyjną, tj. od 25 października 1918 do podpisania preliminarzów pokojowych w październiku 1920 r.

FORMOWANIE WŁADZY WOJSKOWEJ W OKRESIE 1918—1919

Dekret o utworzeniu Ministerstwa Spraw Wojskowych

W drugiej połowie października 1918 r. przejawiająca coraz większą samodzielność Rada Regencyjna¹ powołała do życia kilka instytucji.

¹ 5.XI.1916 okupanci ogłosili proklamację o stworzeniu w przyszłości „samodzielnego” Królestwa Polskiego, związanego z obu sprzymierzonymi mocarstwami. Pełny tekst: K. W. Kumaniecki, *Odbudowa państwowości polskiej*. Warszawa 1924, s. 48. Sprawy te omawia L. Grosfeld, *Polityka państw centralnych wobec sprawy polskiej w latach pierwszej wojny światowej*. Warszawa 1962, s. 73—74; tenże, *Tak zwany akt piątego listopada*. „Kwart. Hist.” 1954, nr 2, s. 88—95. Por. też I. Geiss, *Tzw. polski pas graniczny 1914—1918*. Warszawa 1964, s. 48. 6.XII.1916 okupant powołał Tymczasową Radę Stanu, a po jej rozwiązaniu — we wrześniu 1917 r. ustanowiona została Rada Regencyjna, sprawująca „najwyższą władzę państwową w Królestwie Polskim”. Kumaniecki, op. cit., s. 88—89; H. Jabłoński, *Polityka Polskiej Partii Socjalistycznej w czasie wojny 1914—1918*. Warszawa 1958, s. 250.

W dekrete z 25 października, dotyczącym ministerstw cywilnych, które częściowo przystąpiły do przejmowania władzy od okupanta, wspomina się o przekształceniu z dniem 26 października 1918² działającej dotychczas Komisji Wojskowej³ w Ministerstwo Spraw Wojskowych.

Chcąc nadać ramy organizacyjne powołanej władzy, Rada Regencyjna mianowała kierownikiem ministerstwa dotychczasowego kierownika sekcji technicznej Komisji Wojskowej płk. Jana Wroczyńskiego, który powrócił do kraju po rozwiązaniu na terenie Rosji I Korpusu Polskiego⁴. Ministrem pozostał nadal — mianowany przez rząd Świeżyńskiego — Józef Piłsudski, który wówczas, jako więzień, przebywał jeszcze w Magdeburgu⁵. W początkowej organizacji ministerstwa opierano się na wzorach niemieckich⁶. Wszystkie sprawy związane z początkową organizacją wojska należały do kompetencji powołanego przez Radę Regencyjną Sztabu Generalnego. Zmiana nastąpiła dopiero po powrocie Piłsudskiego.

Powrót Piłsudskiego. Przekazanie przez Radę Regencyjną władzy wojskowej i politycznej

Od pierwszych dni listopada 1918 r. wzmogły się demonstracje ludności. Na terenach obu okupacji władza przechodziła w ręce polskie. Rozbrajano pojedynczych żołnierzy i całe oddziały wojsk okupacyjnych.

W dniu 8 listopada 1918 z więzienia magdeburgskiego został zwolniony Józef Piłsudski i najbliższy jego współpracownik — Kazimierz Sosnkowski. 10 listopada, rankiem, pociągiem specjalnym przybyli do Warszawy, witani na dworcu przez przedstawicieli POW i Rady Regencyjnej⁷.

Powrót Piłsudskiego radykalnie zmienił sytuację polityczną. Ulicami Warszawy przeciągały pochody manifestującej na jego cześć ludności, domagającej się ustąpienia Rady Regencyjnej. W tej sytuacji Rada zdecydowała się przekazać władzę wojskową Piłsudskiemu. W dniu 11 listopada 1918 ukazał się dekret następującej treści: „Wobec grożącego niebezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego, dla ujednostajnienia wszelkich zarządzeń wojskowych i utrzymania porządku w kraju, Rada Re-

² Dz. Rozp. MSWojsk. nr 3 z 4.XI.1918. Por. też H. Jabłoński, *Narodziny Drugiej Rzeczypospolitej (1918—1919)*. Warszawa 1962, s. 139.

³ Komisję Wojskową, którą początkowo kierował J. Piłsudski, powołała do życia Tymczasowa Rada Stanu w styczniu 1917 r. Działalność jej omawia W. Gierowski, *Królewsko-polska Komisja Wojskowa*. „Niepodległość” t. IV, 1934.

⁴ Powstały w Rosji w czerwcu 1917 r. Korpus Polski został rozwiązany na żądanie władz niemieckich w maju 1918 r. Jego żołnierze bez broni zostali przewiezieni na teren Królestwa. J. Dowbór-Muśnicki, *Moje wspomnienia*. Warszawa 1935, s. 215; Jabłoński, *Polityka PPS*, s. 453—454; S. Kopański, *Moja służba w Wojsku Polskim 1917—1939*. Londyn 1965, s. 33—45.

⁵ Przebywał tam wraz z K. Sosnkowskim od lipca 1917 r.

⁶ Według systemu niemieckiego ministerstwo dzieliło się na departamenty, z których każdy miał określony zakres działania w stosunku do wszystkich broni i służb. R. Starzyński, *Zarys nauki organizacji sił zbrojnych*. Warszawa 1930, s. 272.

⁷ Szczegółowo o tym piszą: Jabłoński, *Narodziny Drugiej Rzeczypospolitej*, s. 165—166; W. Lipiński, *Powrót Józefa Piłsudskiego z Magdeburga i przewrót listopadowy w 1918*. „Niepodległość” t. XV, s. 237—238.

gencyjna przekazuje władzę wojskową i naczelne dowództwo wojsk polskich jej podległych brygadierowi Józefowi Piłsudskiemu”⁸.

Obok spraw wojskowych równie ważne były problemy związane z utworzeniem rządu. 12 listopada Rada Regencyjna zdając sobie sprawę, że podział władzy między nią a Piłsudskim nie odpowiada chwili, zdecydowała całkowicie przekazać mu swój urząd. Tego samego dnia Piłsudski wydaje swój pierwszy rozkaz do wojska polskiego, jako jego naczelnego dowódcy, wzywając w tym rozkazie do konsolidacji wysiłków w celu wytworzenia poczucia koleżeństwa i ułatwienia pracy⁹.

Najpilniejszą sprawą było zaznajomienie się z dotychczasowym stanem siły zbrojnej. Stanowiły je formacje Polskiej Siły Zbrojnej, podległe od października Radzie Regencyjnej oraz jednostki, które sformowano w pierwszych dniach listopada 1918 r. w oparciu o rozkazy Sztabu Generalnego. Ogółem do dyspozycji wodza naczelnego pozostawała wówczas siła równa 24 batalionom piechoty, 3 szwadronom i 5 bateriom artylerii polowej¹⁰.

Organizacja siły zbrojnej odbywała się w sposób improwizowany. Nie było jeszcze należycie zorganizowanej władzy naczelnej, nie opracowano właściwych etatów dla formowanych, w oparciu o rozkazy Sztabu Generalnego, pułków. Pomimo jednak tej trudnej sytuacji Piłsudski podjął rozpoczęte jeszcze 1 listopada 1918 walki o Lwów. W dniu 16 listopada wysłał do Krakowa list, adresowany na ręce gen. Bolesława Roja, który rozkazem Sztabu Generalnego został mianowany dowódcą grupy operacyjnej, mającej przetransportować się do Przemyśla dla przygotowania pełnej odsieczy Lwowa. W liście tym pisał: „Skoncentrowanie większej siły w Przemyślu ma na celu nacisk na stan rzeczy we Lwowie i przygotowania w celu jego obsady. Starajcie się posunąć zabezpieczenie Przemyśla możliwie daleko na wschód tak, aby łączność ze Lwowem mogła być utrzymana”. Polecał gen. Roi spowodować rozpowszechnienie pogłosek, że oddziały, którymi dowodzi, to tylko awangarda, a że za nim „idzie bardzo silny oddział dla zajęcia Lwowa”¹¹.

Więści płynące z Krakowa nie były pocieszające. Brak siły ludzkiej i dostatecznego przekonania o słuszności sprawy — oto słabości, o których pisał Roja. „Na Lwów idę z okruciami, bo 4 pp. dać mi może 120 ludzi, 8 pp. (...) prócz komendanta i oficerów nie posiada nawet dostatecznej ilości ludzi dla niezbędnej obsady wart, 57 pp. Tarnów rozplynął się. 5 pp., który Przemyśl zajął znikomymi siłami, dzięki prawie żadnej obronie — jest wyczerpany...”¹². Mimo tych niepomysłnych wieści wódz naczelny, zaraz po objęciu władzy, przystąpił do działań wojennych.

⁸ „Dziennik Praw Państwa Polskiego” nr 17 z 29.XI.1918. A. Próchnik, *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej*. Warszawa 1957, s. 35; A. Ajnenkiel, *Od rządów ludowych do przewrotu majowego*. Warszawa 1964, s. 22; M. Kukiel, *Dzieje Polski porobiorowe 1795—1921*, wyd. II. Londyn 1963, s. 618—619.

⁹ Dz. Rozp. MSWojsk. nr 5, poz 75 z 21.XI.1918.

¹⁰ A. Przybylski, *Działania wstępne w wojnie polsko-rosyjskiej 1918—1920*. „Bellona” t. XXIX, 1928, s. 18.

¹¹ B. Roja, *Legendy i fakty*. Warszawa 1932, s. 138—139.

¹² Roja wątpił w powodzenie akcji. Sądził, że słuszniejsze byłyby działania w kierunku Gdańska, gdzie uczestniczyłyby „z lepszym przeświadczeniem i całą duszą”. Ibidem, s. 142.

Organizacja ministerstwa w okresie listopad 1918 — grudzień 1919

Skupienie w ręku Piłsudskiego kilku funkcji państwowych i militarnych nie mogło zagwarantować należytej pracy naczelnego organu w zakresie organizacji władzy administracyjnej. Sprawa wymagała uregulowania. Dlatego też 20 listopada 1918 Rada Ministrów podjęła uchwałę, że do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego władzę zwierzchnią wraz z jej wszystkimi atrybutami w Republice Polskiej będzie sprawował Józef Piłsudski. Jemu też została powierzona całkowita władza nad wojskiem. W tej sytuacji komendant zrzekał się stanowiska ministra spraw wojskowych¹³. Właściwej organizacji naczelnej władzy administracyjnej wojska miał dokonać wyznaczony przez niego następca.

W następstwie tych decyzji 21 listopada 1918 ukazał się dekret, mocą którego Piłsudski objął, jako tymczasowy naczelnik państwa, najwyższą władzę Republiki Polskiej. Miał ją sprawować do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego¹⁴. Wkrótce potem, 23 listopada 1918 ukazał się, podpisany przez ten dekret następującej treści: „Ogłaszam wszystkim podwładnym dowództwom i władzom wojskowym, że objąwszy Najwyższą Władzę Reprezentacyjną Republiki Polskiej przestaję pełnić obowiązki ministra spraw wojskowych, zachowując w całej pełni Naczelne Dowództwo Polskiej Siły Zbrojnej. Pomocnikami moimi w kierownictwie i zarządzie wojskowym są: szef Sztabu Generalnego, generał dywizji Szepczycki i kierownik Ministerstwa Spraw Wojskowych, płk Wroczyński”¹⁵.

Pierwszą wstępną organizację MSWojsk. zatwierdzono 10 grudnia 1918¹⁶. W początkowym okresie szczególna rola przypadła Departamentowi Mobilizacyjno-Organizacyjnemu¹⁷. W jego skład wchodziły sekcje: poborów i uzupełnień, remontu, weterynaryjna, marynarki¹⁸, statystyczna i konsytorz polowy, na miejsce którego powołano następnie Kurię Biskupią dla wyznania rzymskokatolickiego. Ponadto ustanowiono Sekcję Religijno-Wyznaniową dla wszystkich wyznań niekatolickich¹⁹. Dalsze zmiany tego departamentu związane były z formowaniem nowych komórek. I tak w początkach 1919 r. powstała Sekcja Wyszkożenia i Regulaminów. Odpowiednie czynności wykonywała też nowa Sekcja Zjednoczenia Wojska Polskiego, ustanowiona na okres przejściowy²⁰.

¹³ Protokół 4 posiedzenia Rady Ministrów 20.XI.1918.

¹⁴ „Monitor Polski” z 22.XI.1918.

¹⁵ Dz. Rozp. MSWojsk. nr 6, poz. 109 z 27.XI.1918.

¹⁶ Dz. Rozk. MSWojsk. nr 11, poz. 275 z 15.XII.1918. Skład zatwierdzonej organizacji poszczególnych departamentów podany też w instrukcji: *Ministerstwo Spraw Wojskowych — Etyaty tymczasowe*. Warszawa 1918—1919.

¹⁷ O początkowej organizacji tego departamentu w książce: *Pamiętniki generała Rybaka*. Warszawa 1954, s. 149.

¹⁸ Dekret naczelnika państwa z 28.XI.1918 mówił o utworzeniu marynarki polskiej. *Polskie siły zbrojne* t. I, cz. 5. Londyn 1962, s. 3. Początkowo sekcja zajmowała się tylko sprawami żeglugi rzecznej. Por. sprawozdanie z działalności Departamentu Mob. Org. Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Dep. Intendenty, t. 121.

¹⁹ Wszystkie zmiany organizacyjne poszczególnych komórek MSWojsk. omówiono w oparciu o Dzienniki Rozkazów Wojskowych oraz dodatki tajne do nich z lat 1918—1919, które przechowywane są w CAW.

²⁰ Rozwiązana została zgodnie z rozkazem MSWojsk. nr 7 z 8.I.1920.

Departament Techniczny reprezentowany był poprzez sekcje: automobilową, budowlaną, inżynierii wojskowej, elektrotechniczną, żeglugi napowietrznej oraz inspektorat techniczny. Wkrótce uległa zmianie jego organizacja; usamodzielniona została Sekcja Budownictwa Wojskowego i Sekcja Żeglugi Napowietrznej. Wydzielono też sekcję automobilową, która wraz z nową sekcją kolejową utworzyła Departament Komunikacyjny. Następnie, z dotychczasowych dwóch departamentów utworzono jeden pod nazwą: Departament Techniczno-Komunikacyjny.

Departament Gospodarczy, powołany w grudniu 1918 r. składał się z sekcji: poborów, żywnościowej, mundurowej, kwaterunkowej, taborowej oraz budżetowej. Departament ten był odpowiedzialny za całokształt gospodarki wojskowej. Początkowo potrzebne dla wojska artykuły departament czerpał z majątku przejętego po okupantach. Jak wynika z dokonanych obliczeń, przejęte zapasy żywności mogły wystarczyć dla 100 000—150 000 ludzi na okres 4—5 miesięcy, a zapasy umundurowania — w zależności od sort — dla 25 000—100 000 ludzi. W tym czasie stan liczebny siły zbrojnej planowano następująco: od 16 do 30 listopada 1918 — 30 000 ludzi, 10 000 koni; od 1 do 31 grudnia 1918 — 70 000 ludzi, 20 000 koni; od 1 do 31 stycznia 1919 — 100 000 ludzi, 20 000 koni²¹.

Rzeczywistość wykazała co innego. Już w grudniu 1918 r. stan siły zbrojnej kształtował się w granicach 100 tys. osób. Jak wykazują inne opracowania, na dzień 15 stycznia 1919 armia liczyła 110 532 żołnierzy (bez wojsk wielkopolskich). Na posiedzeniu Sejmowej Komisji Wojskowej w lutym tegoż roku sam Piłsudski poinformował, że stan siły zbrojnej wynosił 8138 oficerów i 147 919 szeregowców²².

W roku 1919 przy Departamencie Gospodarczym powołano Biuro Kontroli Transportów Zagranicznych²³.

Z Departamentem Gospodarczym związana była Sekcja Opieki, której zadaniem było udzielanie pomocy inwalidom. Prawo do korzystania z tej pomocy mieli wszyscy inwalidzi żołnierze, obywatele Polski, którzy wyszli na wojnę z miejscowości leżącej w granicach władzy rządu polskiego w 1919 r., a w czasie służby wojskowej utracili co najmniej 15% zdolności do wykonywania zawodu, czy też pracy w ogóle. Według danych na dzień 31 grudnia 1919 zarejestrowanych było 83 736 inwalidów wojennych²⁴.

W grudniu 1918 r. została również powołana Sekcja Wojskowo-Emerytalna. Już w styczniu 1919 r. zmieniono nazwę sekcji. Nazywała się odtąd Emerytalną Komisją Likwidacyjną i była podporządkowana bez-

²¹ *Dziesięciolecie Intendentury*. Warszawa 1929, s. 201.

²² W. Hupert, *Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia w roku 1919*. Lwów—Warszawa 1928, s. 12—13. Informacje z posiedzenia Sejmowej Komisji Wojskowej podaje za A. Derugą, *Narodziny i rozwój armii polskiej na tle polityki wschodniej (1918—1919)*, s. 12—13 (mpis). Już z końcem roku 1918 siła zbrojna przekroczyła 100 tys. Kukiel, op. cit., s. 630.

²³ Likwidacja Biura nastąpiła w październiku 1920 r. CAW, Sztab Główny—Oddział V, t. 5. Natomiast do połowy 1921 r. za granicą działały: Wojskowa Misja Zakupów Zagranicznych—w Paryżu i grupa wojskowa przy Polskiej Komisji Zakupów Rządowych—w Wiedniu.

²⁴ *Zarys działalności Ministerstwa Spraw Wojskowych w przedmiocie opieki nad inwalidami wojskowymi*. Warszawa 1920, s. 9.

pośrednio ministrowi spraw wojskowych. W październiku tegoż roku przemianowano ją ostatecznie na Sekcję Wojenno-Likwidacyjną MSWojsk.

W początkowej organizacji MSWojsk. figurował też Departament Sanitarny, w skład którego wchodziły sekcje: personalna, organizacyjna, szpitalnictwa, zaopatrzenia sanitarnego, regulaminowa oraz Naczelna Rada Sanitarna Wojska²⁵.

W grudniu 1918 r. zatwierdzono etat Departamentu Artylerii, skład którego stanowiły sekcje: zaopatrywań, broni, ładunków i nabojów, chemiczna i naukowo-doświadczalna. Rola tej komórki organizacyjnej, której nazwę następnie zmieniono na techniczno-inspekcyjną, sprowadzała się wówczas do zaopatrywania siły zbrojnej w uzbrojenie, amunicję i różnego rodzaju sprzęt wojskowy. Nastęczało to szczególne trudności, gdyż w początkowym okresie przemysł krajowy nie był zdolny zaspokoić rosnących potrzeb. Ówczesne uzbrojenie wojska pochodziło w znacznej mierze z zapasów pozostawionych przez okupanta. Rozbrojenie w Królestwie Kongresowym Niemców dało 30 000 karabinów. Głównym zaopatrzeniem armii polskiej stały się magazyny wojskowe w Łucku, Kowlu, Brześciu, Białymstoku i Grodnie. Na przełomie 1918 r. rozpoczęto pertraktować z zagranicą. W końcu lutego 1919 r. za 600 wagonów kartofli z Wiednia otrzymano 25 000 karabinów systemu Mannlichera i 5 mln naboji. W marcu zawarto umowę z rządem węgierskim na dostawę Polsce broni i amunicji różnego kalibru — w zamian za węgiel²⁶.

Początkowe uzbrojenie w sprzęt artyleryjski austriacki, rosyjski i niemiecki oraz stosowanie dział różnej konstrukcji utrudniało działalność jednostek wojskowych, stanowiło przeszkodę w organizacji wyszkolenia fachowego. W kwietniu więc został opracowany plan przebrojenia armii; najpóźniejszy termin ukończenia tej pracy przewidywano na lipiec 1919 r. Działania wojenne na wschodzie nie pozwoliły jednak zrealizować zamierzeń MSWojsk.²⁷

Również w grudniu 1918 r. został powołany Departament Szkolnictwa Wojskowego, zwany później Departamentem Naukowo-Szkolnym²⁸. Skład jego stanowiły sekcje: szkół kadeckich, szkół oficerskich i podoficerskich, pedagogiczna, historyczno-naukowa i administracyjno-finansowa. Departamentowi temu podlegała też Centralna Biblioteka Wojskowa²⁹. Zakres działalności departamentu w okresie późniejszym poszerzył się w związku z ustawą z 21 lipca 1919 o przymusowym nauczaniu w wojsku³⁰. Objął on organizację pracy kulturalno-oświatowej wśród

²⁵ S. Rudzki, *Zarys historii szpitalnictwa wojskowego w Polsce*. Warszawa 1927, s. 78.

²⁶ CAW, Departament Intendentury, t. 97. Z Budapesztu otrzymano 20 mln naboji karabinowych i 20 tys. pocisków armatnich; w zamian wysłano 498 438 ton węgla. Ibidem, t. 25. *O sprzęcie po okupantach*: Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN). Adiutantura Belwederu, t. 2.

²⁷ CAW, Sztab Główny, Oddział I — wydział og. org., t. 5 i 10.

²⁸ Problem szkolnictwa wojskowego w okresie początkowym omawia J. Jacyna, *1918—1919 w wolnej Polsce. Przeżycia*. Warszawa 1927.

²⁹ Powołana w czerwcu 1919 r. biblioteka działała jako instytucja autonomiczna. Dz. Rozk. Wojsk. nr 68, poz. 2213—1919 r. S. Rosołowski, *Centralna Biblioteka Wojskowa w latach 1919—1939*. „Wojskowy Przegląd Historyczny” (dalej: WPH) 1965, nr 4, s. 360—368.

³⁰ Dz. Rozk. Wojsk. nr 87, poz. 3122 — 1919 r.

poborowych oraz wśród kadry oficerskiej i podoficerskiej. Departament zajmował się również sprawą ustalenia właściwego słownictwa wojskowego³¹.

W styczniu 1919 r. utworzono Departament Prawno-Wojskowy składający się z sekcji: organizacyjno-sądowej, ustawodawczej i konsultacji prawnej. Departament ten sprawował nadzór nad całym sądownictwem w wojsku.

W składzie MSWojsk. działała również Sekcja Ogólna, spełniająca funkcje administracyjno-gospodarcze. W grudniu 1919 włączono ją do utworzonego Biura Prezydyjnego MSWojsk.

*

W lutym 1919 r. płk Wroczyński został zwolniony z funkcji kierownika ministerstwa. W dniu 27 lutego ministrem spraw wojskowych mianował Piłsudski pochodzącego z armii rosyjskiej gen. por. Józefa Leśniewskiego, współorganizatora I, a następnie III Korpusu Polskiego na Wschodzie. Do czasu objęcia tego stanowiska Leśniewski przebywał na froncie, gdzie od 9 grudnia 1918 dowodził grupą operacyjną pod Lwowem³². Działalność swoją rozpoczął od wprowadzenia dalszych zmian i uzupełnień w organizacji MSWojsk.

Na plan pierwszy wysunęła się sprawa powołania 6 marca 1919 nowej komórki organizacyjnej — Rady Wojskowej. Jej skład stanowili: prezydent, wiceprezydent i siedmiu członków. W posiedzeniach Rady mieli prawo uczestniczyć również szef Sztabu Generalnego oraz wice-ministrowie spraw wojskowych, których było w tym czasie dwóch: gen. Stefan Majewski, poprzednio dowódca grupy wojskowej w Chełmie i gen. Sosnkowski, legionista — współrealizator planów wojennych Piłsudskiego.

Dalszym uzupełnieniem składu organizacyjnego MSWojsk. było powołanie Departamentu Personalnego. Powstał on z oddziału IX Naczelnego Dowództwa, który rozkazem z 7 marca 1919 został przeniesiony do MSWojsk. W skład departamentu wchodziły sekcje: ogólna, personalna, przydziałów, przyjeżdż do WP, archiwalna i Komisja Kwalifikacyjna dla urzędników wojskowych. Z departamentem związane były komisje weryfikacyjne powołane dla oficerów, pochodzących z różnych armii i oddziałów ochotniczych działających przed odzyskaniem niepodległości.

W marcu 1919 r. zorganizowany został przy MSWojsk. Instytut Wojskowo-Techniczny, który jednak nie rozwinął żadnej działalności.

W ramach ministerstwa rozpoczął również swoją działalność Instytut Wojskowo-Geograficzny, którego zadaniem było opracowywanie i wydawanie map dla celów państwowych w ogóle, a wojskowych w szczególności.

³¹ Do realizacji tych zadań powołana została Centralna Komisja Słownictwa Wojskowego.

³² Dz. Rozk. Wojsk. nr 87, poz. 3101 — 1919 r. Dz. Rozk. Wojsk. nr 24, poz. 774 — 1919 r. Hupert, op. cit., s. 113. W okresie tym rozpatrywano możliwość powołania osoby cywilnej na stanowisko ministra spraw wojskowych. Plany wojenne przeszkodziły zrealizowaniu tego zamierzenia. Por. Raport prasowy Szf. Gen. 9.III.1919. Archiwum Zakładu Historii Partii (dalej: AZHP), Instytucje wojskowe 1918—1939, t. 296/I/52.

W pierwszym kwartale 1919 r. nadal rozwijano organizację poszczególnych komórek ministerstwa. I tak z sekcji marynarki utworzono Departament Spraw Morskich³³. Ze względu na operacje wschodnie, uwaga tej komórki organizacyjnej koncentrowała się na flotyli wojennej rzecznej. Wiosną 1919 r. zorganizowano flotyllę pińską; wkrótce też nastąpiło formowanie komendy portu wojennego Modlin i jednego batalionu morskiego³⁴. Przy departamencie została powołana także Rada dla Spraw Żeglugi Handlowej.

W okresie działań wojennych stan zaopatrzenia był stale niezadowalający i systematycznie ulegał pogorszeniu. Dostarczaniem żywności dla wojska zajmowało się początkowo Ministerstwo Apropowizacji, które nie wywiązywało się należycie z obowiązków. Powiększony — wbrew pierwotnym zamierzeniom — stan liczebny wojska zmusił MSWojsk. do szukania innego rozwiązania organizacyjnego. Trudnościom miał zaradzić powołany w kwietniu 1919 r. Główny Urząd Zaopatrywania Armii³⁵. Działał do grudnia 1920 r.

Już w początkach organizacji wojska wiele uwagi poświęcano rozwojowi kawalerii. Obok piechoty i artylerii oraz taboru wojskowego powstawały jednostki, których działalność zależna była od stanu liczebnego koni. Na owe czasy, kiedy przemysł samochodowy w kraju w ogóle nie istniał, takie rozwiązanie było jedyną możliwością. Wszystkie sprawy związane z organizacją i działalnością taboru końskiego skoncentrowane zostały w Departamencie dla Spraw Koni i Taborów, który uzupełniono sekcjami: remontu, weterynarii oraz taborową. Rola departamentu polegała na uzupełnianiu i zaopatrywaniu oddziałów w odpowiedni sprzęt oraz zapewnieniu właściwej organizacji wojskom taborowym. Z każdym miesiącem 1919 r. zakres działania tego departamentu wzrastał, w zależności od wzrostu stanu liczebnego koni w wojsku. I tak w maju 1919 r. liczba koni wynosiła 80 000, a już w czerwcu sięgała 95 000³⁶.

W lipcu 1919 r. skład MSWojsk. uzupełnił Departament Informacyjny, składający się z jednej sekcji politycznej, która powstała ze zlikwidowanej sekcji politycznej i policyjno-wojskowej Naczelnego Dowództwa oraz wydziału kontroli korespondencji zagranicznej, telefonicznej i telegraficznej MSWewn. Departament ten opracowywał komunikaty informacyjne, działał w zakresie zwalczania agitacji wywrotowej wśród wojska drogą organizowania kontrpropagandy, nadzorował pracę odpowiednich komórek wojskowych zajmujących się zwalczaniem ruchów postępowych i nastrojów rewolucyjnych w poszczególnych okręgach wojskowych³⁷.

³³ PSZ t. I, cz. 5, s. 4.

³⁴ Ibidem, t. I, cz. 5, s. 5. Por. też J. St. Bartlewicz, *Doświadczenia flotyli pińskiej z wojny polsko-sowieckiej*. „Bellona” t. XXXIII, 1929, s. 295—311; St. Ordon, *Polska marynarka wojenna w latach 1918—1939*. Gdynia 1966, s. 20.

³⁵ Ustawa z 11.IV.1919 (Dz. Rozk. Wojsk. nr 60, poz. 1936); Z. Wasserrab, *Zasadnicze kierunki gospodarki wojskowej*. „Bellona” t. VIII, 1922, s. 124.

³⁶ *Dziesięciolecie Intendentury*, s. 295.

³⁷ Udział wojskowych w pracy organizacji komunistycznej uznano za działalność wywrotową. Z całą siłą zwalczano wszystkich członków-komunistów. Szczególną obserwację zorganizowano wśród powracających do kraju z terenu Rosji Radzieckiej, uważając ich za roznosicieli „propagandy bolszewickiej”. Zagadnienie to szerzej omawia J. Pawłowski, *Polityka i działalność wojskowa KPP 1918—1928*. Warszawa 1964.

Skład organizacyjny MSWojsk. w roku 1919, aż do kolejnej zmiany, uzupełniały powołane generalne inspektoraty dla poszczególnych rodzajów broni: Generalny Inspektorat Artylerii, Generalny Inspektorat Jazdy i Generalny Inspektorat Piechoty. Ponadto powołano inspektoraty: Budynków Wojskowych, Wojsk Łączności, Wojsk Kolejowych, Szkół Wojskowych, Inżynierii i Saperów, Wojsk Lotniczych, Wojsk Taborowych, Wojsk Samochodowych, Żandarmerii, Straży Granicznej oraz Obozów Jeńców. Inspektoratom, na wzór armii niemieckiej, podlegały sprawy wyszkolenia wojsk oraz kontrola ich gotowości bojowej. Inspektoraty działały w ścisłym kontakcie z odnośnymi departamentami MSWojsk, podlegając II wiceministrowi, tj. gen. Sosnkowskiemu.

Francuska Misja Wojskowa

Na dalszą organizację i ustalenie roli MSWojsk. poważny wpływ wywarli przybywający do Polski oficerowie francuscy.

Jeszcze pod koniec 1918 r. Komitet Narodowy Polski³⁸, występując jako reprezentacja zagraniczna rządu w Warszawie prowadził z władzami francuskimi pertraktacje w sprawie skierowania do Polski grupy doradców wojskowych. W pierwszych dniach stycznia 1919 r. proponował on wysłać Francuską Misję Wojskową złożoną z oficerów-specjalistów, którzy mieli ułatwić zorganizowanie w Warszawie Ministerstwa Wojny. Oficerowie ci, reprezentując wszystkie rodzaje broni, mieli odegrać rolę doradców władz polskich przy opracowywaniu ustaw i regulaminów wojskowych. Sporządzony w tym okresie przez stronę francuską projekt porozumienia przewidywał m.in., że Misja zajmie się utworzeniem: MSWojsk., Sztabu Generalnego oraz szkół wojskowych różnego typu. Szef Misji miał być równocześnie szefem polskiego Sztabu Generalnego³⁹. Tak sformułowany dokument nie odpowiadał polskiemu czynnikowi wojskowemu ani w Paryżu, ani w kraju. W tej sprawie wypowiedział się dowódca armii polskiej we Francji⁴⁰, gen. J. Haller, który opracował odpowiednie poprawki i uzupełnienia do przedstawionego przez Francuzów projektu. Zaproponował, by Misję traktować jako organ współpracy z rządem polskim w celu organizowania odpowiedniego szkolenia armii, utworzenia właściwych władz wojskowych i kształtowania struktury siły zbrojnej. Szef tej placówki miał być jedynie doradcą technicznym ministra spraw wojskowych, a nie szefem Sztabu Generalnego⁴¹. Ostatecznie

³⁸ Powstał w sierpniu 1917 r. w Lozannie, następnie przeniósł się do Paryża. Odegrał on dużą rolę jeżeli chodzi o popularyzację sprawy polskiej w owym czasie wśród państw zachodnich, a przede wszystkim społeczeństwa francuskiego. M. Leńczyk, *Komitet Narodowy Polski a Ententa i Stany Zjednoczone 1917—1919*. Warszawa 1966, s. 89 i nast.

³⁹ 26.I.1919 podpisano porozumienie w sprawie wojskowej Misji Francuskiej przy rządzie Czechosłowacji. Art. III głosił m.in., że szef Misji będzie równocześnie szefem Sztabu Gen. i zastępcą dowódcy naczelnego armii czechosłowackiej. Takie też propozycje wysunięto w odniesieniu do Polski. AAN, Komitet Narodowy Polski (dalej: KNP), t. 377, k. 475; R. Bierzanek, *Państwo polskie w politycznych koncepcjach mocarstw zachodnich 1917—1919*. Warszawa 1964, s. 57.

⁴⁰ Dowódcą mianowany 4.X.1918. Pismo KNP—CAW, 123. 1. 200; J. Haller, *Pamiętniki*. Londyn 1964, s. 178.

⁴¹ Pismo gen. Hallera do R. Dmowskiego z 6.III.1919. AAN, KNP—Sekretariat Generalny, t. 377.

25 kwietnia 1919 podpisano umowę, wykorzystując poprzednio uzgodnione porozumienia z połowy stycznia i lutego tegoż roku. Zgodnie z tą umową przybyła do Polski Francuska Misja Wojskowa, na czele której stał wówczas gen. Paweł Prosper Henrys, uczestnik wojny światowej, poprzednio dowódca wojsk francuskich na Wschodzie. Misja występowała jako czynnik doradczy przede wszystkim przy Naczelnym Dowództwie w zagadnieniach związanych z organizacją i wyszkoleniem formowanych oddziałów wojska polskiego. Oficerowie francuscy byli doradcami technicznymi wojskowych władz polskich, do których zostali przydzieleni.

Członkowie misji podlegali wyłącznie swym zwierzchnikom francuskim; obowiązywało ich ustawodawstwo własnej armii. Szef tej placówki podlegał bezpośrednio Ministerstwu Wojny Francji. W roku 1919 w skład dobrze zorganizowanego sztabu Misji wchodziło 429 oficerów; grupa specjalistów liczyła ponad 1000 osób, a personel przejściowy 490. Wszyscy oni byli doskonale płatni na koszt wątego budżetu polskiego. Już w czerwcu 1919 r. dla potrzeb Misji skarb państwa wyasygnował 5 650 000 marek polskich; wydatki na opłacenie poborów personelu francuskiego w okresie listopad-grudzień tegoż roku wyniosły 31,9 mln marek⁴².

Przyjazd do kraju armii gen. J. Hallera

Mijały pierwsze miesiące 1919 r., a oddziały armii gen. Hallera wciąż pozostawały na ziemi francuskiej. Usilne starania władz polskich o jej powrót nie dawały rezultatu. Dopiero w początkach kwietnia 1919 r., kiedy władze wojskowe zajęte były prowadzeniem operacji wileńskiej⁴³, przygotowywał się spóźniony przyjazd armii gen. Hallera. Zrozumiałe, że wszelkie sprawy organizacyjne z tym związane spoczywały w gestii MSWojsk.

Z przyjazdem armii gen. Hallera łączyły się trudności przede wszystkim co do trasy jej powrotu. Najlepsza była droga przez Gdańsk⁴⁴, sprzeciwiły się jednak temu Niemcy w obawie, że wojska Hallera znalazłszy się w Gdańsku nie zechcą już tego miasta opuścić, albo też „samym wylądowaniem w Gdańsku stworzą prejudykat, że Gdańsk do Polski należy”⁴⁵. W tej sytuacji zdecydowano, że armia powróci do kraju przez Niemcy — drogą lądową.

Oddziały armii gen. Hallera składały się z ochotników różnych ośrodków polonijnych Europy i Ameryki. Ogólnie, pod względem przynależ-

⁴² Wykaz personelu francuskiego. CAW, Sztab Główny — Oddział V, t. 1: wydatki finansowe — Gabinet Ministra, t. 937.

⁴³ Mimo sprzeciwu wielu współpracowników Piłsudski organizował wyprawę wileńską. W liście do gen. St. Szeptyckiego pisał wprost, że „operacja ta jest ziszczeniem jego personalnych... marzeń i zadowoleniem może największym ze wszystkich zadowolnień”. Dlatego też nikt nie mógł go odciągnąć od myśli związanej z tą — jak określił — „nieco awanturniczą wyprawą wileńską” — „Niepodległość” t. VII, Londyn — Nowy Jork 1962, s. 25—26. Sprawy wyprawy wileńskiej szczegółowo omawia P. Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie w latach 1918—1920*. Warszawa 1966, s. 76—86.

⁴⁴ Sprawy związane z powrotem armii gen. Hallera omawia J. Sierociński, *Armia polska we Francji*. Warszawa 1929, s. 148—149 i Bierzanek, op. cit., s. 76—77.

⁴⁵ M. Bobrzyński, *Wskreszenie państwa polskiego*, t. II. Kraków 1925, s. 72.

ności państwowej, sytuacja przedstawiała się następująco: obywatele (czy też pochodzących z terytorium) państwa polskiego — 58 298, obywatele państw innych (szczególnie z Niemiec) — 3240, amerykańskich — 1182, angielskich — 24, francuskich — 4483, włoskich — 81. Według tych danych stan armii gen. Hallera wynosił 67 308 ludzi⁴⁶.

Żeby przyjąć tę armię MSWojsk. musiało poczynić odpowiednie przygotowania. Przewidywano trudności związane z całkowicie odmienną jej organizacją, jej uzbrojeniem i zaopatrzeniem. Wojsko Hallera pod tym względem górowało nad armią krajową. Rząd francuski należycie wyposażył te oddziały; za utrzymanie, umundurowanie i uzbrojenie trzeba było zapłacić potem około 400 mln franków⁴⁷.

Pierwszy pociąg przywozący oddziały Hallera stanął na ziemi polskiej w nocy z 19 na 20 kwietnia 1919. Armia, składająca się z czterech dywizji trzypułkowych i załazków dwóch dalszych, zaraz po przybyciu do Polski została skierowana na tereny wschodnie. Decyzja ta pozostawała w sprzeczności z intencjami strony zachodniej, która, wysyłając po tak długiej zwłoce armię polską do kraju, jej dowódcę uzależniała od naczelnego wodza wojsk sprzymierzonych. W czasie rozmów, które Ignacy Paderewski przeprowadził w Paryżu, Francja zastrzegła, że wojsko to nie może być użyte do rozstrzygnięcia konfliktów polsko-niemieckich, ani nawet konfliktów o Galicję Wschodnią. Zobowiązania zostały przyjęte, nie na długo jednak. Już po przyjeździe do Warszawy i przeprowadzeniu w dniu 11 maja rozmowy z Piłsudskim Paderewski przekonał się, że zobowiązań swoich o wstrzymanie akcji zaczepnej i nieużyciu armii Hallera dotrzymać nie może⁴⁸.

W celu dokonania reorganizacji przybyłej armii, przy MSWojsk. powołano specjalną komisję. W lipcu 1919 r. został opublikowany dekret o zdemobilizowaniu roczników nieporobowych. W dniu 1 września 1919 ukazał się rozkaz wykonawczy MSWojsk. o reorganizacji armii gen. Hallera⁴⁹. Armia ta uzupełniła stan organizacyjny siły zbrojnej, w skład której — według stanu z lipca 1919 — wchodziło już 10 dywizji piechoty (o numeracji od 1 do 10), każda po dwie brygady piechoty dwupułkowe i brygadę artylerii. Z oddziałów armii Hallera postanowiono sformować trzy dalsze dywizje piechoty czteropułkowe o numeracji od 11 do 13. Powstały również — na okres przejściowy — dwie grupy taktyczne, dowodzone przez generałów francuskich. Wszystkie pułki piechoty, artylerii oraz eskadry lotnicze zostały odpowiednio przenumerowane i przystosowane do organizacji krajowych. Równocześnie prowadzono demobilizację starszych roczników armii Hallera. Wśród opuszczających szeregi

⁴⁶ W niektórych opracowaniach stan tej armii urasta do liczby 80 tys. Por. M. Kukiel, *Zarys historii wojskowości w Polsce*, wyd. III, Kraków 1929, s. 313 i wyd. V, Londyn 1949, s. 230. Dane te nie mają potwierdzenia w aktach. CAW, WBH, t. 804.

⁴⁷ Bobrzyński, op. cit., s. 73. *Zestawienie długów i gwarancji finansowych Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 1922, s. 24.

⁴⁸ J. Lewandowski, *Federalizm. Litwa i Białoruś w polityce obozu belweder-skiego (XI.1918—IV.1920)*. Warszawa 1962, s. 125 oraz Bobrzyński, op. cit., s. 73.

⁴⁹ Zarządzenie nr 169 z 1.IX.1919 w sprawie reorganizacji armii gen. Hallera. Podstawą do wydania tego zarządzenia był dekret wodza naczelnego z 27.VI.1919. W. Lipiński, *Bajonczycy i armia polska we Francji*. Warszawa 1929, s. 46 (odbitka z Bellony); Haller, op. cit., s. 397.

wojska byli ochotnicy z Ameryki, Francji, Anglii, którzy — w większości wypadków — powracali do swych rodzin. Jedni powracali z powodu posiadanego obywatelstwa, inni ze względu na brak pracy w ojczyźnie. Dla tych ostatnich szukano zatrudnienia, ale poza granicami kraju. Jak wynika z rozkazu Sztabu Generalnego z 11 października 1919, pomiędzy rządami Francji i Polski prowadzone były rozmowy w sprawie wysłania do Francji robotników polskich, którzy mieli pracować przy „odbudowie okolic zniszczonych wojną”.

Prócz oddziałów, które już powróciły do kraju, Hallerowi podlegały 4 i 5 dywizje piechoty, znajdujące się na Kubaniu i Syberii. Jeszcze w końcu 1918 r. na Kubaniu została sformowana 4 dywizja strzelców, która pod względem taktycznym była podporządkowana dowództwu francuskiemu. Wraz z rosyjskimi oddziałami kontrrewolucyjnymi Denikina brała udział w walkach przeciwko władzy radzieckiej. W drugiej połowie czerwca 1919 r. poprzez Besarabię i Bukowinę jednostka ta dotarła do kraju. Dywizja została rozwiązana, a jej oddziały uzupełniły szeregi armii krajowej (28, 29, 30 i 31 pp. — 10 DP.)⁵⁰.

Na Syberii formowała się 5 dywizja strzelców polskich (Nowo-Mikolajewsk, listopad 1918 r.). Podobnie jak poprzednia, uczestniczyła w walkach z oddziałami Armii Czerwonej. Dywizja ta formalnie została podporządkowana dowództwu armii polskiej we Francji, taktycznie — uzależniona była od dowódcy wojsk interwencyjnych na Syberii, generała Janina. W czasie walk stoczonych na Syberii szeregi tej dywizji zostały poważnie przerzedzone. Szczątki jej, poprzez Charbin, Dairen — drogą morską, dotarły do kraju w lipcu 1920 r. Powracające oddziały, po uzupełnieniu, utworzyły brygadę syberyjską w składzie dwóch pułków piechoty⁵¹.

Armia wielkopolska — zjednoczenie

Praca odpowiednich komórek MSWojsk. koncentrowała się również na przygotowaniach związanych z wcieleniem w szeregi armii krajowej oddziałów, które powstawały na terenie Księstwa Poznańskiego.

Jeszcze w listopadzie 1918 r. rozpoczął się w Poznaniu proces tworzenia nowej władzy. W początkach grudnia Sejm Dzielnicowy powołał Naczelną Radę Ludową. Powstała na tych ziemiach organizacja stała się reprezentantem polskiej władzy politycznej. Formowano tam też oddziały wojskowe; powstały jednostki Straży Bezpieczeństwa i Straży Ludowej o charakterze milicyjnym⁵². Głównym ośrodkiem organizacyjnej pracy był Poznań.

W dniu 26 grudnia 1918 przybył do Poznania — entuzjastycznie witany — Ignacy Paderewski. Na domach zawisły flagi o barwach narodowych i państw sprzymierzonych. Wywołało to oburzenie wśród oddziałów niemieckich. Doszło do pojedynczych starć i demonstracji, co z kolei

⁵⁰ H. Bagiński, *Wojsko polskie na wschodzie*. Warszawa 1921, s. 532; L. Zeligowski, *Wojna w roku 1920*. Warszawa 1930, s. 12—13.

⁵¹ Szczegóły podaje W. Scholze-Srokowski, *Wojsko polskie na Syberii*. „Bellona” t. XXXVI, 1930. Por. też *Księga Chwały Piechoty*. Warszawa 1937—1939, s. 148.

⁵² K. Rzepecki, *Powstanie grudniowe w Wielkopolsce 27.XII.1918*. Poznań 1919, s. 17; tenże, *Oswobodzenie Poznania*. Poznań 1923, s. 21.

przerodziło się w krwawe walki. Poznań i jego okolice objęte zostały powstaniem⁵³, które przerodziło się w regularne walki frontowe.

W początkach 1919 r. z oddziałów powstańczych formowano jednostki bojowe, które — zaopatrzone w broń zdobytą przede wszystkim na Niemcach — kształtowały poszczególne odcinki frontu. Cała praca organizacyjna spoczywała w rękach wojskowych, podporządkowanych Naczelnej Radzie Ludowej. Początkowo sprawami wojskowymi kierował mjr. Stanisław Taczak, mając do pomocy legionistę ppłk. Juliana Szachewicza, który został tam skierowany przez Piłsudskiego. Na życzenie poznańskiej Narodowej Demokracji 7 stycznia 1919 naczelny wódz mianował gen. Dowbór-Muśnickiego, b. dowódcę I Korpusu Polskiego, dowódcą wojsk wielkopolskich⁵⁴.

Po powołaniu odpowiednich władz przystąpiono do rozbudowy armii wielkopolskiej. Oddziały powstańcze uległy reorganizacji, utworzono pułki, z których sformowano trzy dywizje piechoty i brygadę kawalerii. W lutym armia wielkopolska skupiała około 30 tys. żołnierzy. Później liczba ta poważnie wzrosła dzięki poborowi, który zarządziła Naczelna Rada Ludowa⁵⁵.

Zarówno pod względem politycznym, jak i wojskowym Wielkopolska zachowała samodzielność do chwili podpisania traktatu wersalskiego, tj. do 28 czerwca 1919. Odtąd przystąpiono do likwidacji odrębności tej dzielnicy. Przede wszystkim chodziło o podporządkowanie wojska wielkopolskiego. Ostateczny rozkaz w sprawie zjednoczenia tych oddziałów z armią krajową MSWojsk. wydało 10 grudnia 1919. Zgodnie z decyzją naczelnej władzy wojskowej przenumerowano wszystkie dywizje oraz pułki piechoty, jazdy i artylerii armii wielkopolskiej.

Dorobek wojskowy armii, która weszła w skład jednostek krajowych był poważny. Wielkopolska, po zjednoczeniu, przekazała władzom centralnym pełne trzy dywizje (14, 15, 17). Stan uzupełniła też dywizja pomorska (otrzymała nr 16), której kadry zostały zorganizowane w 1919 r. w Wielkopolsce, jeszcze przed zajęciem Pomorza w lutym 1920.

Sprawy poborowe

Początkowy rozwój siły zbrojnej w 1918 r. oparł Piłsudski o zaciąg ochotniczy. Element ochotniczy łatwiej mógł znieść wszelkie niewygody, jakie napotykało formowanie armii w pierwszym okresie. Przy organizacji wojska MSWojsk. musiało walczyć z dużymi trudnościami z powodu braku ekwipunku, uzbrojenia, amunicji. Piłsudski odkładał na razie sprawę rekrutacji, a budował kadry z byłych legionistów, członków Pol-

⁵³ L. Gomolec, *Powstanie wielkopolskie 1918–1919*, wyd. II. Poznań 1957, s. 21. Powstanie wybuchło wbrew Naczelnej Radzie Ludowej. Jabłoński, *Narodziny Drugiej Rzeczypospolitej*, s. 163.

⁵⁴ J. Dowbór-Muśnicki, *Moje wspomnienia*. Warszawa 1935, s. 277–278; Z. Wielecicka, *Prawda a legendy powstania wielkopolskiego 1918–1919*. Kurytyba 1961, s. 19; Kukiel, *Dzieje Polski*, s. 629.

⁵⁵ Stan liczebny armii wlkp. w końcowym działaniu wynosił około 72 tys. osób. M. Olszewski, *Powstanie wielkopolskie 1918–1919*. Poznań 1963, s. 14. Pobór zarządziła NRL 17.I (1897, 1898, 1899), 4.III (1895, 1896, 1900) i 24.IV (1891, 1892, 1893, 1894, 1901). *Powstanie wielkopolskie 1918–1919*, pod red. K. Piwarskiego. Poznań 1958, s. 211.

skiej Organizacji Wojskowej, oficerów z byłej armii rosyjskiej i austriackiej.

Dalsze plany wojenne naczelnego wodza nie pozwalały poprzestać na zaciągu ochotniczym, zwłaszcza, że z biegiem czasu nie przynosił on oczekiwanych rezultatów⁵⁶. Wzrost liczebny armii trzeba więc było regulować poprzez stopniowe wprowadzenie obowiązkowej służby wojskowej.

Jeszcze przed zebraniem Sejmu Ustawodawczego, który miał ustalić również zasady powszechnej służby wojskowej, ukazały się w tej sprawie odpowiednie dekryty. W dniu 24 grudnia 1918 Piłsudski podpisał takowy o poborze roczników 1896—1899 na obszarze okręgu Generalnego Kraków (z wyłączeniem okręgu wojskowego Będzin), który dał 36 984 rekrutów⁵⁷. W styczniu 1919 r. ukazał się dekret w sprawie częściowego poboru rocznika 1898 na terenie Królestwa. Wreszcie 17 marca 1919 zarządzone zostały pobór rocznika 1898 w powiatach: będzińskim, dąbrowskim i olkuskim⁵⁸. W tych ostatnich ośrodkach odbywały się masowe wiece poborowych, organizowane przez zagłębiowską Radę Delegatów Robotniczych. Poborowi wysuwali szereg żądań ekonomicznych (3-miesięczne odprawy dla robotników miejskich i rolnych, zasiłki dla bezrobotnych itp.). Docierali do oddziałów również komuniści, prowadzący agitację przeciwko uczestniczeniu w wojnie. Mimo to masy pozostawały bierne. Brak było jednolitości w działaniu klasy robotniczej, co wykorzystywały władze. Za uchylanie się od służby wojskowej wprowadzono karę więzienia do jednego roku, przy czym nie zwalniało to skazanego od służby w wojsku, jeżeli był do niej zdolny⁵⁹.

Z chwilą zwołania pierwszego Sejmu Ustawodawczego rząd zgłosił do zatwierdzenia dekryty dotychczas wydane. Wśród nich znajdowała się ustawa o powszechnym obowiązku służby wojskowej. Ponieważ przeważająca większość posłów uznawała potrzebę kształtowania armii w oparciu o pobór, trudności z jej uchwaleniem nie było. W dniu 7 marca 1919 podjęta została ustawa w przedmiocie poboru roczników 1896—1901 do służby wojskowej⁶⁰. Wykonanie ustawy odbywało się etapami; MSWojsk. rozkazem z 31 marca 1919 zarządziło powołanie roczników 1896 i 1897, a następnie 1898 we wszystkich powiatach byłego Królestwa — z wyłączeniem Suwalszczyzny⁶¹ — oraz w Warszawie i Łodzi. W kolejności powołano też rocznik 1899. Roczники najmłodsze (1900—1901) powołane zostały dopiero we wrześniu 1919 r.

W ten sposób szeregi sił zbrojnych zostały uzupełnione, osiągając w po-

⁵⁶ Jak wynika ze sprawozdań okręgów generalnych, do 1.III.1919 zgłosiło się tylko 33 636 ochotników. CAW, Sztab Główny, Oddział I — Szef, t. 1.

⁵⁷ Z. Lasocki, *Wspomnienia szefa administracji PKL*. Kraków 1931, s. 116; CAW, Dep. Intendentury, t. 121.

⁵⁸ Na ogólną liczbę poborowych 95 864 zgłosiło się 72 548; ostatecznie wcielono z rocznika 1898 tylko 35 914 osób. CAW, Sztab Główny, Oddział I — Szef, t. 1.

⁵⁹ Dz. Rozk. Wojsk. nr 35, poz. 1143 — 1919 r.

⁶⁰ „Dziennik Praw Państwa Polskiego” nr 22, poz. 234 — 1919 r.

⁶¹ Ostateczna decyzja w sprawie granicy pomiędzy Polską a Litwą na Suwalszczyźnie została ogłoszona przez Radę Najwyższą Ententy 8.XII.1919. Łossowski, op. cit., s. 100; J. Smoleński, *Walki polsko-litewskie na Suwalszczyźnie we wrześniu 1920 r.* Warszawa 1938, s. 17.

łowie roku 1919 liczbę 500 tys.⁶² W skomplikowanych warunkach gospodarczych utrzymanie tak licznej armii stwarzało wiele trudności. Trudności te jednak wiązały się przede wszystkim z działaniami bojowymi na wschodzie⁶³.

Powstanie śląskie

Od początku roku 1919 przez Górny Śląsk przetaczały się fale strajków; ludność polska występowała przeciwko panowaniu niemieckiemu. W marcu 1919 r. strajkowało około 30 000 robotników, którzy żądali m. in. oddania władzy policyjnej w ręce rad robotniczych i utworzenia Czerwonej Gwardii⁶⁴.

Ponowna fala strajków w pierwszej połowie sierpnia objęła 90% kopalń Śląska. Domagano się podwyżki płac, usunięcia Grenzschutzu i otwarcia granicy z Polską. W nocy z 17 na 18 sierpnia 1919 lud śląski chwycił za broń⁶⁵. Powstanie ogarnęło wnet całe połacie Górnego Śląska. Ale przeciwnik okazał się silniejszy; do walki użyto oddziałów wojsk niemieckich ściągniętych z Wrocławia, dysponujących bronią ciężką i pociągami pancernymi⁶⁶. 24 sierpnia 1919 powstanie zostało stłumione. Jedną z głównych przyczyn jego upadku był brak broni i amunicji. W dniu 1 sierpnia 1919 na 23 225 zaprzysiężonych powstańców przypadało 3788 karabinów i 2523 rewolwerów⁶⁷. O dostawach przez wojskowe władze polskie w tym czasie nie mogło być mowy, gdyż były one zaabsorbowane przede wszystkim działaniami frontowymi. MSWojsk. kierowało transporty z bronią i amunicją na tereny wschodnie. Brak bliższego zaangażowania się naczelnej władzy wojskowej sprawami Górnego Śląska wywoływał niezadowolenie wśród ludności. Wycofujące się przez granicę na stronę polską oddziały powstańcze dawały wyraz rozgoryczeniu z powodu niewzięcia udziału w walce jednostek wojska polskiego⁶⁸.

*

Początkowa organizacja MSWojsk. przebiegała w warunkach skomplikowanej sytuacji politycznej i gospodarczej. Po ustąpieniu okupanta władzę naczelną nad całą siłą zbrojną sprawował wódz poprzez Sztab Generalny. Rola ministerstwa w pierwszych miesiącach nowej rzeczywistości była nader ograniczona.

⁶² *Dziesięciolecie Intendentury*, s. 295. Potrzeba tak licznej armii wysuwana była w memoriałach Nacz. Dow. do MSWojsk. jeszcze w marcu 1919 r. CAW, ND-Oddział I, t. 151.

⁶³ Jak wykazują archiwalia, rząd polski nie informował społeczeństwa ani sejmu o pokojowych propozycjach radzieckich. Por. *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. II, Warszawa 1961, s. 102 i 165; Lewandowski, *Federalizm*, s. 140.

⁶⁴ H. Zieliński, *Położenie i walka górnośląskiego proletariatu w latach 1918—1922*. Warszawa 1957, s. 132.

⁶⁵ Tamże ponadto: *Źródła do dziejów powstań śląskich*, t. I, cz. 1, Wrocław—Warszawa—Kraków 1963, s. 242—243.

⁶⁶ W. Szewczyk, *Powstania śląskie*. Katowice 1961, s. 9.

⁶⁷ H. Zieliński, *Sprawa śląska a ekspansja polska na wschód na tle sytuacji międzynarodowej* (w:) *Powstania śląskie. Materiały z sesji naukowej*. Katowice 1963, s. 60; T. Jędruszczak, *Powstania śląskie*, wyd. II. Katowice 1966, s. 22.

⁶⁸ *Źródła do dziejów*, s. 248; Jędruszczak, op. cit., s. 26.

Po powołaniu kilku departamentów i samodzielnych sekcji, które ulegały ciągłym zmianom wewnętrznym, przy końcu 1919 r. w skład rozbudowanego MSWojsk. wchodziło: dwóch wiceministrów, Rada Wojskowa, Biuro Prezydyalne, 11 departamentów, 6 samodzielnych sekcji, 3 generalne inspektoraty, 11 inspektoratów broni i służb, Instytut Wojskowo-Geograficzny, Instytut Wojskowo-Techniczny oraz Główny Urząd Zaopatrzenia Armii.

Początkowo kierownictwo całokształtem organizacji wojska nie było należycie i wyraźnie umiejscowione. Dopiero rozkaz Naczelnego Dowództwa z 2 marca 1919 wszystkie zagadnienia związane z działalnością oddziałów frontowych przekazał Sztabowi Generalnemu, zaś jednostki stacjonujące na terenach nie objętych działaniami wojennymi — podporządkował Ministerstwu Spraw Wojskowych.

Zarówno organizacja, jak i działalność poszczególnych departamentów w roku 1919 były dostosowywane do potrzeb frontowych. Przy każdej okazji tworzone nowe komórki organizacyjne, uzasadniając potrzebami frontu. Sprzyjało to rozwojowi liczby etatów, zwłaszcza że definitywnie sprawa ta nie została wówczas ustalona⁶⁹.

Istniejący stan rzeczy nie szybko został uregulowany przez samych ministrów. Do lutego 1919 r. utrzymywała się tymczasowa organizacja MSWojsk. Płk Wroczyński, pełniąc funkcję kierownika, nie miał wielkiego wpływu na decyzję wodza naczelnego, który bez przeszkód realizował swoje plany wojenne⁷⁰. Dopiero jego następcą, gen. Leśniewski został mianowany ministrem. Obejmując w lutym 1919 r. urząd powołał dwóch zastępców, którzy mieli mu pomóc w odpowiednim zorganizowaniu tej instytucji. Zarówno gen. Majewski — jako I wiceminister, jak i gen. Sosnkowski — II wiceminister, nie wpłynęli na uzdrowienie sytuacji. Nadal palącą sprawą było ustalenie najodpowiedniejszej organizacji instytucji oraz wyznaczenie jej właściwej roli w układzie władz wojskowych.

ORGANIZACJA I DZIAŁALNOŚĆ MSWOJSK. W ROKU 1920

Propozycje zmian strukturalnych

Trudności w kraju i na froncie wpływały również na działalność władz wojskowych. Naczelne Dowództwo uważało, że ministerstwo w dotychczasowym składzie nie podoła wszystkim wymaganiom w zakresie zaopatrzenia oddziałów frontowych. W tej sytuacji z początkiem stycznia 1920 r. przystąpiono do opracowania projektu nowej jego organizacji. Wykorzystując własne doświadczenia i wskazówki oficerów francuskich formowano nowe zarysy władzy wojskowej. W dniu 8 lutego 1920 zorganizowana została konferencja w sprawie reorganizacji ministerstwa. W obszernym

⁶⁹ W listopadzie 1919 r. ministerstwo zatrudniało 4166 osób, z których 684 pracowało tylko w Dep. Gospodarczym. CAW, II wiceminister, t. 1; AZHP, Instytucje wojskowe 1918—1939, t. 296/I/52.

⁷⁰ Później sam o tym mówił: „Wszystkie zasadnicze decyzje w ciągu wojny pobierałem sam, nie zwołując nigdy żadnej rady”. J. Piłsudski, Rok 1920, wyd. II. Warszawa 1927, s. 147.

wystąpieniu, wiceminister gen. Sosnkowski oświadczył, że władze naczelne doszły do wniosku, iż można „przy mniejszej ilości instytucji tę samą pracę sprawnie wykonać”. Ogólnie rzecz biorąc, praca miała być podzielona pomiędzy Sztab MSWojsk. i departamenty. Przedstawione uczestnikom konferencji materiały uwzględniały podział funkcji i kompetencji poszczególnych szefów czy kierowników instytucji wojskowej. Jak wynikało z oświadczenia wiceministra — oddziały, departamenty i sekcje miały otrzymać większe kompetencje na zewnątrz, a co za tym idzie miała wzrosnąć ich rola i odpowiedzialność⁷¹. Oddziały sztabu miały być komórkami projektodawczymi, a wykonanie należało do departamentów. Wszelkie plany tam powstające miały być referowane ministrowi, ale poprzez szefa odpowiedniego Oddziału Sztabu. Właśnie tworzenie Sztabu Ministerstwa oraz ustalenie zakresu jego kompetencji powodowało najwyższą dyskusję. Na jej przebieg wywierał wpływ wiceminister, gen. Sosnkowski, który już wówczas właściwie kierował całokształtem pracy organizacyjnej w ministerstwie. Nie ulega wątpliwości, że decyzja już zapadła w rozmowie z wodzem naczelnym i członkami Francuskiej Misji Wojskowej. Chodziło tylko o zaznajomienie z planem, który miał obowiązywać w najbliższym czasie.

Rok 1920 — rok dalszych działań wojennych — stawiał nowe wymagania przed ministerstwem, wyznaczał mu rolę szczególnie odpowiedzialną. Brak wówczas było stabilizacji życia gospodarczego, pogarszały się systematycznie sprawy finansowe kraju. Czyniono więc wysiłki w kierunku zmniejszenia obciążeń budżetowych sprawami administracyjnymi. Przeprowadzano redukcję etatów osobowych (często w teorii), dokonywano reorganizacji instytucji wojskowych, by wygospodarowane środki finansowe kierować na wzrastające potrzeby wojenne.

Nowa organizacja naczelnej władzy wojskowej w 1920 r.

W wyniku przeprowadzonych narad sprecyzowana została nowa organizacja ministerstwa, którą ogłoszono rozkazem ministra spraw wojskowych nr 1792 z 20 lutego 1920⁷². Uległy przeobrażeniom poszczególne departamenty, niektóre w ogóle zlikwidowano. Zmieniły się rola i zakres kompetencji szefów, powołano nowe komórki organizacyjne. Najważniejszą zmianą było utworzenie, według wzorów francuskich, Sztabu MSWojsk., jako organu wewnętrznego, który skupiał rozczłonkowane po departamentach agendy w jednolitą całość. Niektóre komórki wyłączono ze składu MSWojsk. lub usamodzielniono, podporządkowując je bezpośrednio ministrowi. Tylko Rada Wojenna, Biuro Prezydzialne i Kuria Biskupia pozostały bez zmian. Generalni inspektorzy przeszli pod kompetencje wodza naczelnego, a ich biura uzupełniły skład organizacyjny nowego Departamentu I Broni Głównych i Wojsk Taborowych. Dotychczasowe inspektoraty w większości wypadków uzupełniły składy odpowiednich departamentów.

Po wszystkich zmianach skład MSWojsk. przedstawiał się następująco: na czele ministerstwa stał minister — gen. por. Leśniewski, do pomocy

⁷¹ Protokół posiedzenia w sprawie reorganizacji MSWojsk., s. 3. CAW, Departament IV Koni, t. 2.

⁷² CAW, Sztab Główny, Oddział I — Szef, t. 2.

miął wiceministra — gen. por. Sosnkowskiego. Ministrowi podlegała Rada Wojskowa oraz Biuro Prezydyjne.

Sztab Ministerstwa dzielił się na; Oddział I Mobilizacyjno-Organizacyjny, Oddział II Informacyjny, Oddział III Naukowo-Szkolny, Oddział IV Zaopatrzenia i Komunikacji, Oddział V Personalny oraz Oddział VI Prawny.

Dalszą część składową ministerstwa stanowiły departamenty: I Broni Głównych i Wojsk Taborowych, II Wojsk Technicznych, III Żegluga Powietrznej, IV Koni, V Uzbrojenia, VI Sanitarny, VII Gospodarczy, VIII Budownictwa, IX Spraw Morskich oraz Kuria Biskupia i Sekcja Wyznań Obcych.

W marcu 1920 r. został ogłoszony nowy etat personalny dla MSWojsk., przewidujący zatrudnienie 4258 oficerów, podoficerów, szeregowców i pracowników cywilnych⁷³. Jednak poszczególne komórki organizacyjne często przekraczały zatwierdzone etaty, uzasadniając potrzebami wojennymi, które — z powodu wzmożonej pracy — zmuszały do zatrudnienia dodatkowej liczby personelu. Oszczędności w zakresie wydatków etatowych zapowiadanych przez gen. Sosnkowskiego właściwie więc nie było. Niekiedy szefowie departamentów oświadczaali wprost, że redukcja personelu jest niemożliwa, ponieważ Oddziały Sztabu oraz poszczególne sekcje departamentów zostały obciążone sprawami zamówień materiału uzbrojenia, kontrolą sprzętu wysyłanego na front oraz zagadnieniami wiążącymi się z normalnym szkoleniem wojska. Uważali, że sprostać temu zadaniu mogli tylko z dużym stanem osobowym. Tworzyło się więc zamknięte koło: minister polecał przeprowadzać redukcję etatów, szefowie poszczególnych komórek organizacyjnych wysyłali petycje uzasadniające potrzebę utrzymania stanu aktualnego, a nawet wnioski o jego powiększenie.

Tak więc wszystkie polecenia i propozycje ministra w większości wypadków pozostawały na papierze. Wydatki wcale nie zmniejszyły się, przeciwnie — wzrosły do wielkich sum. Zgodnie z założeniami preliminarza budżetowego na okres od lipca 1919 do 31 marca 1920 kredyty na wojsko miały wynieść 7 496 184 060; faktycznie w tym okresie wydano 8 609 667 965 marek polskich⁷⁴. Utrzymywanie dużego stanu armii oraz zakupy zagraniczne coraz bardziej zwiększały budżet państwa.

Zakres kompetencji Sztabu i departamentów

Przeobrażenia w strukturze MSWojsk. wpłynęły na jego pracę. Niewątpliwie zmieniły się zakres działania i rola poszczególnych departamentów, przede wszystkim z powodu powstania Sztabu MSWojsk.

Praca ministerstwa w części kraju, w której nie było działań wojennych musiała być uzgodniona z sytuacją na froncie. Wódz naczelny widział wówczas tylko jeden front wschodni, na którym ześrodkował całe wojsko. Sądził, że jeżeli przeciągające się pertraktacje pokojowe nie dadzą wyniku dodatniego, armia będzie musiała „natężyć wszystkie swe siły aby się stać zwycięzcą w ostatniej rozgrywce wojennej”⁷⁵. Przystę-

⁷³ Etat dla MSWojsk. C.A.W. Nacz. Dow. — Oddział I, t. 54.

⁷⁴ Preliminarz budżetowy MSWojsk. C.A.W. Departament II Wojsk. Techn., t. 110—b.

⁷⁵ Rozkaz nr 1940/I ND/Szt. Gen. z 7.III.1920. C.A.W. Sztab Główny, Oddział I — wydział og. org., t. 5, Poprawki do rozkazu: „Niepodległość” t. VII, s. 80—81.

pując do opracowania planu dalszych działań postanowił dokonać zmian w organizacji dowodzenia oddziałami walczącymi. Dotychczasowy podział na fronty od 1 kwietnia 1920 zniesiono, wojsko podzielono na armie o określonym zakresie działania⁷⁶. Dowództwa jednostek walczących kontaktowały się z MSWojsk. poprzez Naczelne Dowództwo. Rola ministerstwa ograniczała się do prowadzenia zakupów dla frontu, dla poszczególnych armii i dostarczania odpowiedniego materiału ludzkiego.

Sztab MSWojsk., podzielony według rodzaju i zakresu czynności na Oddziały, nadawał departamentom ogólny kierunek pracy. W jego gestii spoczywały sprawy związane z planami organizacyjnymi wszystkich rodzajów broni i służb. Poprzez Oddział I Mobilizacyjno-Organizacyjny opracowywano tu wytyczne do uzupełnienia armii oraz formowania oddziałów dla potrzeb frontu. Z inicjatywy tego Oddziału 10 maja 1920 minister powołał Centralną Komisję Kontroli Stanów. Mając na względzie potrzeby frontu należało dążyć do skierowania maksymalnej liczby oficerów do oddziałów walczących. Do zadań Komisji należały również sprawy związane z rewizją etatów poszczególnych komórek organizacyjnych MSWojsk. oraz instytucji podległych. W wyniku kontroli stanu osobowego i uzbrojenia jednostek wojskowych stacjonujących na terenie poszczególnych okręgów generalnych Komisja zdecydowała postawić do dyspozycji Naczelnego Dowództwa m. in. 548 oficerów, 4208 szeregowych, 504 konie, 23 km, 2505 kb, 12 dział i 105 360 sztuk naboju⁷⁷.

Do funkcji Sztabu należała także działalność informacyjna i defensywna — organizowanie antypropagandy. Poprzez Oddział II Sztabu MSWojsk. władze wojskowe utrzymywały ścisły kontakt z siłami antyrewolucyjnymi i antyradzieckimi. Na terenie kraju zostały zgromadzone resztki rozbitego korpusu gen. Mikołaja Bredowa, który w składzie armii Denikina walczył przeciwko Armii Czerwonej⁷⁸. Koncentracja tych oddziałów odbywała się w okolicach Husiatyna, następnie przewieziono je w głąb kraju: oficerowie z rodzinami do obozu w Dębju, 5 tys. szeregowców do obozu nr 1 w Strzałkowie, a 4 tys. do obozu nr 4 w Pikulicach. Praca propagandowa oficerów Oddziału II miała umożliwić ponowną mobilizację sił rozbitków⁷⁹.

Za zgodą czynników wojskowych odbywało się formowanie też innych jednostek antyrewolucyjnych. W Brześciu Litewskim działał carski gen. Stanisław Bułak-Bałachowicz, organizując jednostki białoruskie. W maju 1920 r. grupa Bałachowicza liczyła około 700 ludzi⁸⁰. Zgodnie

⁷⁶ W dniu 1.V.1920 stan liczebny wszystkich armii wynosił 9994 ofic. i 259 846 szereg. CAW, Biuro Ścisłej Rady Woj., t. 2.

⁷⁷ Sprawozdanie Komisji za okres 10.V—20.VIII.1920. CAW, Sztab Główny — Oddział V, t. 17.

⁷⁸ Zarządzenie w sprawie przejmowania armii gen. Bredowa. CAW, Nacz. Dow. — Oddział I, t. 51. Ostateczna umowa o przejściu oddziałów Bredowa na tereny zajęte przez WP została podpisana 1.III.1920 w Słodkowicach. *Dokumenty i materiały*, t. II, s. 735.

⁷⁹ CAW, Nacz. Dow. — Oddział I, t. 53. MSWojsk. wydało rozkaz w sprawie udzielenia poparcia organizującym się na terytorium Polski rosyjskim białogwardyjskim oddziałom wojskowym. Realizacja tego należała do Oddziału II. *Dokumenty i materiały*, t. III. Warszawa 1964, s. 197.

⁸⁰ CAW, Nacz. Dow. — Oddział I, t. 71. W liście do gen. Sosnkowskiego z 6.V. 1920 Piłsudski wspominał, że organizacja oddziałów Bałachowicza przebiega pomyślnie i wkrótce będzie można je użyć. „Niepodległość” t. VII, s. 15.

z zarządzeniem władz wojskowych jednostki te były zaopatrywane w odpowiedni tabor i uzbrojenie. Oddziały Bałachowicza walczyły na froncie poleskim w składzie 3 armii. Po rozbiciu znalazły one schronienie na terenie Polski.

Dużym poparciem Sztabu cieszył się Borys Sawinkow, carski działacz polityczny, minister wojny w rządzie Kiereńskiego w 1917 r. W lipcu 1920 r. zawiadomił on Wrangla o wyrażeniu przez naczelnika państwa zgody „na formowanie oddziałów pod jego dowództwem przeciwko bolszewikom”, które miały podlegać dowództwu WP. W Warszawie zorganizował on tzw. Rosyjską Armię Ludową, która walczyła później na Ukrainie⁸¹.

Najwięcej jednak uwagi poświęcano organizacji współpracy z jednostkami wojsk ukraińskich. W Polsce znalazła się pokaźna grupa wojskowych ukraińskich, którzy walczyli przeciwko Polsce w roku 1919. Wszyscy oficerowie i żołnierze tych formacji — zgodnie z zarządzeniami Departamentu II, a następnie Oddziału II Sztabu MSWojsk. — zostali zgromadzeni w obozie w Łańcucie. W chwili, kiedy pomiędzy Polską a rządem tzw. Ukraińskiej Republiki Ludowej były prowadzone rozmowy na temat wspólnego działania przeciwko Rosji Radzieckiej⁸², starano się bardzo łagodnie traktować żołnierzy i oficerów przebywających w obozie. W kwietniu, po ostatecznym podpisaniu konwencji wojskowej Oddział II Sztabu MSWojsk. przystąpił do jego likwidacji. Wszyscy tam zgromadzeni zostali skierowani do oddziałów ukraińskich, które wzięły udział w ofensywie kijowskiej⁸³.

Praca Sztabu nastawiona była na zwalczanie elementów lewicowych, występujących w szeregach armii oraz ludności cywilnej. Szczególne nasilenie tej aktywności przejawiało się w okresie działań wojennych 1920 r.⁸⁴.

Innym odcinkiem działalności były sprawy związane z organizacją szkolnictwa i kierowaniem rozwojem oświaty w wojsku (Oddział III). Za interesowanie tą problematyką osłabło w czasie nasilenia walk. W dniu 14

⁸¹ CAW, Sztab Główny — Oddział II, t. 157-a. Por. też *Encyklopedia Wojskowa* t. VII. Warszawa 1937, s. 413. Po wojnie na własną rękę Sawinkow organizował ruch antyradziecki, Aresztowany w 1924 r. na terenie Zw. Radz., został skazany na karę śmierci, którą zamieniono mu na 10 lat więzienia; w 1925 r. popełnił samobójstwo.

⁸² Szczegóły związane z prowadzeniem pertraktacji pomiędzy partnerami omawia H. Jabłoński, *Z dziejów genezy sojuszu: Piłsudski — Petlura*. Warszawa 1961 (odbitka z „Zeszytów Naukowych WAP” 1961, nr 5). Por. też J. Lewandowski, *Imperializm stoboczi*. Warszawa 1967, s. 55—57.

⁸³ 17.IV.1920 ukazał się rozkaz wodza naczelnego w sprawie przygotowań do ofensywy. J. Stachiewicz, *Działania zaczepne 3 armii na Ukrainie*. Warszawa 1925, s. 19—23. W kilka dni później, 22.IV została podpisana umowa polityczna, 24.IV — konwencja wojskowa między Polską a Ukrainą. L. Wasilewski, *Kwestia ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe*. Warszawa 1934, s. 129. Teksty podpisanych umów: *Dokumenty i materiały* t. II, s. 745 i 749 oraz t. III, s. 26—30. Plany wspólnego działania omawia J. Lewandowski, *U źródeł wyprawy kijowskiej*. „Zeszyty Naukowe WAP” 1962, nr 7/26/, s. 90—111.

⁸⁴ Szczególne nasilenie działalności antyrewolucyjnej dało się zauważyć w okresie ofensywy kijowskiej. *Dokumenty i materiały* t. II, s. 737—741. We wrześniu polecono przeprowadzić „oczyszczenie nowo zajmowanych terenów z elementu bolszewickiego”. *Dokumenty i materiały* t. III, s. 343—344; W. Stankiewicz, *Konflikty społeczne na wsi polskiej 1918—1920*. Warszawa 1963, s. 326—327.

kwietnia 1920 ukazał się rozkaz wiceministra, nakazujący przerwanie nauki w szkołach wojskowych oraz skierowanie oficerów i podoficerów na front właśnie w związku z przygotowaniami do ofensywy na Ukrainie, a których duży brak dawało się tam odczuwać⁸⁵.

Życiem gospodarczym wojska kierował Oddział IV Sztabu MSWojsk. W 1920 r. wszystkie te sprawy, ze względu na brak ostatecznych przepisów, regulowano poprzez rozkazy, które zresztą niewiele pomagały. Zgodnie z tymi przekazami instytucje wojskowe, departamenty czy oddziały nie mogły przekraczać sum przeznaczonych na wydatki. W rzeczywistości było jednak inaczej; w miarę rozwoju działań wojennych wydatki wzrastały z każdym dniem. W okresie od 1 kwietnia do 31 grudnia 1920 planowano wydać 22 489 898 878, faktycznie zaś suma ta wzrosła do 32 308 204 730 marek polskich⁸⁶. Ciągłe deficyty pokrywano nowymi inflacyjnymi emisjami banknotów, co pociągało stale postępującą dewaluację marki polskiej⁸⁷.

Do rzędu ważnych w tym okresie zaliczana była praca nad budową przemysłu wojennego; zmuszało to do pertraktacji z partnerami zagranicznymi, przede wszystkim francuskimi. Sztab MSWojsk. dawał wytyczne instytucjom wojskowym do czynienia zakupów z jednej oraz propozycje władzom państwowym w sprawie uruchomienia poszczególnych gałęzi przemysłu wojennego — z drugiej strony. Chodziło o sprawy ważne: oszczędność, ujednoczenie uzbrojenia, możliwość pełnego wyposażenia wojska. Mimo wysiłku władz wojskowych francuskie wpływy, sposób myślenia i kapitał opanowały młode państwo. Było rzeczą zrozumiałą, że Francja nie mogła mieć żadnych korzyści w dopuszczaniu do powstania polskiego przemysłu wojennego, a władze polityczne i wojskowe w pierwszych latach nie były zdolne przeciwstawić się temu.

W roku 1920, z inicjatywy Oddziału V Sztabu, zajmującego się sprawami personalnymi, opracowana została pragmatyka służbowa⁸⁸. Kontynuowano również, rozpoczętą w roku poprzednim, weryfikację stopni oficerów przybyłych z różnych armii. Zestawienia wykazują, że łącznie z rokiem 1920 zweryfikowano: generałów broni — 4, generałów por. — 26, generałów ppor. — 113, pułkowników — 436, podpułkowników — 747, majorów — 1562, kapitanów — 4814, poruczników — 10 470. Ogólny stan zweryfikowanych w 1920 r. wynosił zatem 18 172 osób. Wśród generałów — 34 miało powyżej 60 lat, a 11 poniżej 45 lat życia. W grupie pierwszej znajdowali się przede wszystkim pochodzący z armii zaborczych; młodszy generałowie to byli legionści.

Wielu oficerów zweryfikowano w oparciu o ustawę emerytalną (tym-

⁸⁵ *Dokumenty i materiały* t. II, s. 733; M. Romeyko, *Przed i po maju 1926 r.* „WPH” 1962, nr 1, s. 281.

⁸⁶ *Zestawienie preliminowanych i rzeczywistych wydatków i dochodów RP.* Warszawa 1922, s. 16.

⁸⁷ W 1920 r. skarb państwa znalazł się „w położeniu strasznym. Marek polskich wypuszczono wówczas już 35 mld, podczas gdy przed rokiem było wszystkiego 2 mld”. S. Karpiński, *Pamiętnik dziesięciolecia 1915—1924.* Warszawa 1931, s. 242.

⁸⁸ Pierwsza pełna ustawa o podstawowych obowiązkach i prawach oficerów WP została zatwierdzona przez Sejm Ustawodawczy dopiero 23.III.1922. DZ. URP nr 32, poz. 256 — 1922 r. T. Malinowski, *Zespolenie naszego korpusu oficerskiego.* „Bellona” t. VII, 1922, zes. 3, s. 237.

czasową), niektórych przeniesiono w stan spoczynku. Do końca 1920 r. w stan spoczynku przeniesiono: 62 generałów, 109 pułkowników, 71 podpułkowników, 60 majorów i 83 niższych stopniem oficerów, razem 385. Równocześnie 221 oficerów zwolniono z WP, bez prawa zaliczenia do rezerwy⁸⁹.

Praca weryfikacyjna, która przeciągnęła się na rok następny, była prowadzona w ścisłym kontakcie z odpowiednimi komisjami. Sporządzone spisy wnikliwie przeglądano. Chodziło bowiem z jednej strony o szybkie oddanie armii kwalifikowanych oficerów poszczególnych rodzajów broni czy służb, z drugiej strony wyłączenie tych, którzy stanowili — z punktu widzenia ówczesnych władz wojskowych — element niepewny lub mało wykwalifikowany.

W gestii Sztabu MSWojsk. (Oddział VI) znalazły się sprawy związane z organizacją i działalnością służby sprawiedliwości. Praca tego Oddziału to również opracowywanie projektów ustaw, rozporządzeń i przepisów administracyjnych. Wiele uwagi poświęcono przygotowaniu ustawy o prawach obywatelskich osób wojskowych. Chodziło mianowicie o ustalenie przepisów dotyczących udziału wojskowych w organizacjach cywilnych. Zarówno oficerom, jak i żołnierzom zabraniano czynnego udziału w wystąpieniach politycznych. Zgodnie z rozkazem ministra spraw wojskowych, jeszcze z maja 1919 r., wszyscy wojskowi, którzy uczestniczyli w organizacjach politycznych byli pociągani do odpowiedzialności sądowej. O zakazie tym wspominał też regulamin służby wewnętrznej⁹⁰. Szczególnie surowo sądzono tych, którzy współdziałali z Armią Czerwoną w czasie przesuwania się frontu.

*

Poszczególne Oddziały Sztabu MSWojsk. miały szeroki zakres kompetencji. Ich wytyczne stawały się podstawą działania departamentów i samodzielnych sekcji. Główna uwaga koncentrowała się na sprawach związanych z zaopatrzeniem armii w sprzęt i żywność. Materiał uzbrojenia pochodził przede wszystkim z zagranicy, głównie z Francji. W okresie do 1920 r. Francja dostarczyła Polsce: 1580 dział, 257 000 karabinów, pół miliarda naboju karabinowych i 291 samolotów⁹¹. Do Polski odchodziło średnio po 5 pociągów tygodniowo (ponad 40 wagonów każdy) ze sprzętem wojennym, który — po odbiorze i odpowiednim rozdzieleniu — kierowany był na front.

Jakość otrzymywanego materiału nie była najlepsza, szczególnie w odniesieniu do sprzętu artyleryjskiego. Departament V Uzbrojenia zalecał zwracać uwagę, by przesyłane działa zaopatrywano w odpowiednią ilość amunicji, gdyż brak jej powodował, że często były one wycofywane z fron-

⁸⁹ Sprawy weryfikacji wstępnie ujęte w ekspozycji ministra z 3.III.1921. CAW, Gabinet Ministra, t. 979.

⁹⁰ Dz. Rozk. Wojsk. nr 50, poz. 1588 — 1919 r. W tym samym czasie wojska używano do walki antystrajkowej i rozpędzania demonstracji. Za udział w akcjach asystencyjnych oficerowie i żołnierze otrzymywali specjalne dodatki finansowe. CAW, Nacz. Dow. — Oddział I, t. 140.

⁹¹ CAW, Sekretariat KOR, t. 56. Ze Stanów Zjednoczonych AP w 1920 r. Polska otrzymała 150 lokomotyw do pociągów i 4600 wagonów towarowych 30-tonowych. *Dokumenty i materiały* t. II, s. 671.

tu. Proponowano, by baterii bez dużego zapasu amunicji nie przyjmować⁹². Postulat ten jednakże nie był realizowany, gdyż potrzeby frontu zmuszały do brania wszystkiego co dają, bez oglądania się na jakość, a korzystała na tym strona oferująca. Z materiałów archiwalnych wynika, że Francja sprzedawała Polsce sprzęt przestarzały. I tak np. Departament V był informowany o tym, że zakupywane armaty 65 mm nie nadawały się w zasadzie do użycia. Ogólnie 20% dostarczonych w tym okresie przez stronę oferującą armat nie odpowiadało warunkom technicznym⁹³. Zawierane pomiędzy Polską a Francją porozumienia były typowym dla ówczesnych stosunków przykładem wykorzystania sojuszu wojskowego jako środka penetracji ekonomicznej w kraju zacofanym oraz uzależnienia w zakresie polityki zagranicznej od państwa silniejszego.

W ciągu 1920 r. MSWojsk. kontynuowało również prace nad planem unifikacji uzbrojenia, które jednak w warunkach wojennych postępowały stosunkowo wolno. Armia przedstawiała nadal ogromną różnorodność uzbrojenia. Na froncie była w użyciu broń francuska, niemiecka i austriacka; oddziały tyłowe, stacjonujące w głębi kraju uzbrojono w karabiny rosyjskie, angielskie, japońskie, włoskie, nawet meksykańskie. Była to prawdziwa mozaika różnych typów i systemów broni, sprzętu i amunicji. Plan unifikacji zrealizowano dopiero w latach następnych.

Sprawami gospodarczymi zajmował się w roku 1920 Departament VII. Do szczególnie ważnych czynności należało wówczas zaopatrywanie wojska w żywność i umundurowanie, co jednak — mimo dużego wysiłku — nie nadążało za potrzebami, ze względu na nieustanny wzrost armii. Jak wynika z raportów, w maju 1920 r. trzeba było dostarczyć wyżywienia na front dla 11 737 oficerów, 362 712 żołnierzy i 26 863 koni⁹⁴. A już w najbliższym miesiącu zapowiedziano powiększenie stanu liczebnego wojska.

Równocześnie dowódcy okręgów generalnych oraz oddziałów frontowych meldowali o trudnościach. Ze Lwowa napływały wieści o brakach w zakresie ubrania, obuwia, pasów, koców i chlebaków. Również wyżywienie pozostawiało wiele do życzenia. Kontrola jednostek stacjonujących w Łodzi wykazała poważne braki w zaopatrzeniu. Wszystko to wpływało na nastroje wśród żołnierzy, bywało również powodem dezercji. W meldunkach frontowych często stwierdzano, że wśród wojskowych znajdowali się zwolennicy władzy radzieckiej. Proponowano, by ich izolować, wzmóc działalność żandarmerii, ale przede wszystkim usunąć wszystkie braki w umundurowaniu, zaprowiantowaniu i innych potrzebach żołnierza. Tylko w ten sposób można było też przeciwdziałać samowolnym rekwizycjom, zwłaszcza, że wpływały one na stosunek ludności do wojska i władzy cywilnej⁹⁵.

Poprzez Departament IX MSWojsk. kontynuowało prace nad planem rozwoju floty, przy czym oczywiście szczególna uwaga zwrócona była na

⁹² Pismo Dep. V z 12.VII.1920. CAW, Nacz. Dow. — Oddział I, t. 89.

⁹³ CAW, Komitet dla Spraw Uzbrojenia i Sprzętu, t. 3 oraz J. Romer, *Pamiętniki*. Lwów 1938, s. 177.

⁹⁴ Stan armii na dzień 15.V.1920. CAW, Nacz. Dow. — Oddział I, t. 81. W 1920 r. wysłano na front 1632 tony mąki, 533 tony mięsa i 256 ton cukru, co jednak nie pokryło potrzeb wojska. CAW, Nacz. Dow. Oddział IV, sekcja ogólna, t. 33.

⁹⁵ W niektórych batalionach ze względu na słabe wyżywienie dziennie dezertowało 3—5 szeregowców. Pawłowski, op. cit., s. 146. Nastroje wśród żołnierzy omawia pismo Oddziału II z 28.III.1920. CAW, 440. 12.2, s. 89.

sprawy wiążące się z potrzebami wojny. Tak więc nadal rozbudowywano flotyllę pińską. Ogółem, w okresie działań wojennych uruchomiono 20 statków przewozowych, służących potrzebom frontu. W okresie późniejszym, po zniszczeniu tej flotylli (lipiec 1920 r.), przystąpiono do formowania flotylli wiślanej z bazą w Modlinie. Przewiduje szerszą działalność marynarki wojennej, Departament IX opracował wówczas 10-letni oraz 3-letni (tzw. minimum) plan rozwoju floty. Programy te zakładały głównie budowę małych jednostek morskich, zdolnych do działań bojowych w warunkach Bałtyku. Realizacja tych programów okazała się jednak w pierwszych latach niepodległości nierealna, gdyż były to lata inflacji i brak było środków na ich realizację⁹⁶. W tym okresie marynarka wojenna nie była zresztą w centrum zainteresowania władz naczelnych. Większą uwagę zwracano na inne rodzaje broni, które w pierwszej kolejności oraz szybko uzupełniały potrzeby frontu i które łatwiej było zorganizować i wyposażyć.

Nastroje w wojsku. Sytuacja gospodarcza

Przeciągająca się wojna ujemnie wpływała na położenie zarówno ludności cywilnej, jak i wojska, gdzie poważnie szerzyła się dezercja. W rozkazie oficerskim z 24 lipca 1920 wiceminister gen. Sosnkowski wspominał o niepokojących nastrojach w wojsku: „Od szeregu tygodni dzieją się na froncie i na tyłach armii... rzeczy, które w sposób przerażający świadczą o rozkładzie, szerzącym się w szeregach armii. Najcięższym objawem jest to, że rozkład ten nie tylko nie pominął korpusu oficerskiego, ale częstokroć od oficerów właśnie się zaczął i — jak stwierdzają tysiączne przykłady, z winy haniebnego zachowania się oficerów rozsypują się i stają się niezdolne do użycia całe oddziały”⁹⁷. Coraz częściej zdarzały się ucieczki oficerów, a za ich przykładem — szeregowców. Wszystkie te wykroczenia nakazano tępić z pełną surowością.

W okresie od 1 października 1919 do czerwca 1920 r. ogólny stan zabitych i zmarłych wyniósł 285 oficerów i 5809 żołnierzy. W okresie tym zaginęło, zdezerterowało lub dostało się do niewoli 93 oficerów i 12 408 szeregowców. Całkowity ubytek z frontu (wliczając rannych i chorych) wyniósł: oficerów 2032 i szeregowców 127 343. Przeciętne straty w ludziach w jednym miesiącu pierwszego półrocza 1920 wynosiły 260 oficerów i 14 551 żołnierzy⁹⁸.

Każdy miesiąc przynosił też coraz to większe straty i w koniach. Ogólnie za okres od 1 grudnia 1919 do 1 czerwca 1920 armia straciła 63 102 konie. W tym czasie kraj dostarczył tylko 44 292; niedobór więc wyniósł 18 810 koni.

W dniu 2 lipca 1920 zwołano naradę szefów Oddziałów Sztabu, departamentów oraz dowódców władz terytorialnych dla omówienia sytuacji. Gen. Sosnkowski stwierdził wówczas: „Okres, który przeżywamy

⁹⁶ CAW, Departament dla spraw morskich, t. 50 i 52. Plan rozbudowy floty szczególnie omawia Ordon, op. cit., s. 56.

⁹⁷ CAW, Sztab Główny — Oddział II, t. 157-a. O nastrojach wśród wojska, a szczególnie oficerów wspominał też M. Kukiel, *Z doświadczeń kampanii 1920 r., na Ukrainie i w Małopolsce*. „Bellona” 1920, zes. 11, s. 816—817.

⁹⁸ Wykazy strat — CAW, Rada Wojskowa, t. 4.

trzeba nazwać okresem kryzysowym, okresem najcięższego momentu wojny. Poszczególne armie zmuszone zostały do odwrotu, a jej szeregi poważnie przerzedzone”. Ogólnie straty wynosiły do 20% stanu liczebnego. Na naradzie stwierdzono niezadowalający stan uzbrojenia, co utrudniało formowanie oddziałów, które odchodzić miały na front, zwracano również uwagę na zbyt skromne wyniki poboru. I tak pobór zdolnych do służby w kawalerii właściwie zawiódł. Sądzone, że na przewidzianych 10 tys. osób stawi się przynajmniej 5 tys. zdolnych do jazdy; w rzeczywistości uzyskano tylko 1750 poborowych⁹⁹. Przyczyną tego stanu rzeczy była m.in. szerząca się w niektórych miejscowościach (np. Małopolsce) agitacja antywojenna. W celu odpowiedniego uzupełnienia armii proponowano ogłosić zaciąg ochotniczy.

Organizacja armii ochotniczej

W dniu 3 lipca 1920 Rada Obrony Państwa¹⁰⁰ wydała odezwę wzywającą do ochotniczego wstępowania do wojska na czas wojny. W oparciu o ten apel MSWojsk. wydało rozkaz o formowaniu armii ochotniczej.

W celu ujęcia całokształtu pracy związanej z zaciągiem, 8 lipca 1920 powołany został Generalny Inspektorat Armii Ochotniczej na czele z gen. J. Hallerem. Zadaniem Inspektoratu było organizowanie propagandy zaciągu ochotniczego i czuwanie nad formowaniem właściwych oddziałów. Kiedy front coraz bardziej się łamał i wojska zostały zmuszone do cofania się, minister spraw wojskowych polecił generalnemu inspektorowi wzmocnić działalność. Przy pułkach i samodzielnych batalionach powstawały oddziały ochotnicze. Ogółem w okresie od 10 lipca do 30 września 1920 objęto zaciągiem 105 714 ochotników¹⁰¹. W większości wypadków były to jednostki wartownicze, techniczne i pomocnicze, które nie brały bezpośredniego udziału w działaniach wojennych.

Sam przebieg zaciągu był nierównomierny. Najwięcej ochotników zgłosiło się w okresie od 10 do 17 lipca 1920 — 30 423, a w dniach 7—14 sierpnia 8410 osób. Okręg warszawski dostarczył: 28 527, łódzki — 13 391, lwowski — 16 977, kielecki — 9706, a lubelski 5019 ochotników. Z tego ostatniego okręgu napływały informacje o bojkocie zaciągu¹⁰².

Wobec pośpiechu i dorywczowości w organizowaniu armii ochotniczej ujawniły się poważne braki. Przyjmowano wielu ochotników zbyt młodych, niezdolnych do znoszenia trudów frontowych. Krótkotrwałe wykształcenie obniżało ich zdolności bojowe.

⁹⁹ Protokół konferencji w MSWojsk. 2.VII.1920. CAW, Rada Wojskowa, t. 5. *Dokumenty i materiały* t. III, s. 128. O nastrojach antywojennych donosiły raporty policyjne. Stankiewicz, op. cit., s. 306.

¹⁰⁰ 1.VII.1920 sejm powołał Radę Obrony Państwa, która miała decydować w sprawach związanych z prowadzeniem, zakończeniem wojny i zawarciem pokoju. Jej przewodniczącym został Piłsudski. „Monitor Polski” z 5.VII.1920; Próchnik, op. cit., s. 88.

¹⁰¹ *Obrona Państwa w 1920 r.* Warszawa 1923, s. 36. W akcji ochotniczej na czoło wysunęła się młodzież szkolna, inteligencja, rzemieślnicy; wieś nie wykazała wielkiego poparcia. Stankiewicz, op. cit., s. 316. Wł. Grabski pisał, że brakło „fali ludu, z którego szły tylko jednostki”. *Idea Polski*. Warszawa 1935, s. 112.

¹⁰² Z dniem 8.X.1920 wstrzymano zaciąg ochotniczy i przystąpiono do likwidacji GIAO. *Obrona państwa*, s. 137.

Drugie powstanie śląskie

W sierpniu 1920 r. przez Górny Śląsk przetoczyła się potężna fala strajków i demonstracji politycznych. W nocy z 19 na 20 sierpnia 1920 wybuchło tam drugie powstanie. Wysłunęte wówczas żądania ograniczały się do usunięcia niemieckiej policji bezpieczeństwa. Działająca na Górnym Śląsku Komisja Międzysojusznicza¹⁰³ wyraziła zgodę i 24 sierpnia 1920 poleciła utworzyć oddziały policji plebiscytowej (Abstimmungspolizei). Po kilku dniach walki, Korfanty wydał rozkaz o ich zaprzestaniu; 25 sierpnia 1920 proklamowano zakończenie powstania.

Również w okresie drugiego powstania Górny Śląsk nie był najważniejszym przedmiotem zainteresowania rządu polskiego i MSWojsk. Trudna sytuacja polityczna w kraju, spowodowana przede wszystkim wojną, w dużym stopniu wpłynęła na to, że władze wojskowe nie udzieliły pełnego poparcia ludności Śląska.

Pragnęły to wykorzystać Niemcy licząc, że wielkie mocarstwa powierzą im mandat uratowania Polski i Europy Zachodniej „od niebezpieczeństwa bolszewickiego”, dając w zamian nie tylko korytarz i Górny Śląsk, ale również prawo utrzymania milionowej armii¹⁰⁴.

Po zakończeniu działań bojowych sprawą Śląska zainteresowano się bardziej. Całą akcją wojskową z ramienia MSWojsk. kierował Oddział II (sekcja plebiscytowa). Sprawy zaopatrzenia regulowało głównie Dowództwo Okręgu Generalnego Poznań¹⁰⁵. Kierownictwo naczelnej władzy wojskowej liczyło się więc z możliwością starcia zbrojnego na tym terenie, do którego doszło w następnym roku 1921.

Zamach gen. Żeligowskiego — walki o Wilno

Jeszcze przed zakończeniem rokowań o rozejm, w październiku 1920 r. Piłsudski podjął ponownie decyzję zdobycia Wilna. Ze względu na sytuację międzynarodową i negatywny stosunek państw zachodnich do wojny z Litwą postanowiono dokonać tego nieoficjalnie¹⁰⁶. Całą związaną z tym działalność, z polecenia Piłsudskiego przejął gen. Lucjan Żeligowski, który ogłosił swoje niezależnienie od MSWojsk. Zorganizował on grupę (1 dywizja litewsko-białoruska, batalion 201 pp., batalion harcerski i dywizja kawalerii), która 7 października wyruszyła z Lidy i po nieznacznych walkach dnia 9 października 1920 zajęła Wilno. Wysłana do Wilna i Kowna specjalna Komisja Ligi Narodów doprowadziła do zawieszenia broni w dniu 29 listopada 1920.

¹⁰³ W lutym 1920 r. na Górny Śląsk przybyły wojska koalicyjne, aby nadzorować przebieg plebiscytu. W Opolu urzędowała Międzysojusznicza Komisja Rządząca i Plebiscytowa. W Bytomiu rozpoczął działalność Polski Komitet Plebiscytowy. K. Popiołek, *Trzecie śląskie powstanie*. Katowice 1964, s. 31—43.

¹⁰⁴ F. Tommasini, *Odrodzenie Polski*. Warszawa 1928, s. 126. O knowaniach niemieckich pisze też Jędruszczak, op. cit., 30—31.

¹⁰⁵ T. Jędruszczak, *Polityka Polski w sprawie Górnego Śląska 1918—1922*. Warszawa 1958, s. 253—254.

¹⁰⁶ 2.X.1920 Piłsudski przybył do Lidy. W czasie rozmów z gen. Śmigłym (d-ca 2 armii) i gen. Rządzkowskim (d-ca dyw. lit.-białorus.) oświadczył, że za ich czyny nie może brać odpowiedzialności, jako naczelny wódz „uczynicie to na własne ryzyko i odpowiedzialność”. W. Chocianowicz, *Historia dywizji litewsko-białoruskiej*. „Niepodległość” t. VII, s. 212.

Na zajętych terytorium Żeligowski proklamował tzw. Litwę Środkową, podporządkowując sobie wszystkie organa władzy. Jako wódz naczelny polecił zorganizować siłę zbrojną złożoną z jednego korpusu. Pod względem materialnym i uzbrojenia oddziały te nieoficjalnie były podporządkowane MSWojsk. w Warszawie. Ogólny stan liczebny korpusu na początku 1921 r. wynosił: 1051 oficerów, 33 031 szeregowców i 9323 koni. Druga armia, której dowództwo przebywało wówczas w Lidzie, liczyła 2069 oficerów, 51 239 szeregowców i 24 291 koni. Ta siła zbrojna, zgodnie z decyzją MSWojsk., nie podlegała demobilizacji aż do chwili uregulowania sprawy wileńskiej, tj. do 1922 r.¹⁰⁷ Dopiero wtedy wszystkie tam stacjonujące wojska przeszły oficjalnie pod jego rozkazy.

Wstępna demobilizacja

Przeciągające się rokowania pokojowe, które z Mińska przeniesiono do Rygi, zakończone zostały pomyślnymi wynikami. W dniu 18 października 1920 na całym froncie polsko-radzieckim ustały działania wojenne¹⁰⁸. Wiadomość ta z ulgą została przyjęta przez wojsko i ludność cywilną.

Po podpisaniu zawieszenia broni MSWojsk. przystąpiło do pracy nad planem demobilizacyjnym siły zbrojnej i jej organów władzy. Już 13 października 1920 gen. Sosnkowski, który od 9 sierpnia 1920 był ministrem¹⁰⁹, wydał rozkaz w sprawie dalszej działalności Sztabu Generalnego, związanego uprzednio z Naczelnym Dowództwem. Od 1 listopada 1920 został on podporządkowany ministerstwu pod względem materialno-gospodarczym; w sprawach operacyjnych natomiast nadal był zależny od działającego jeszcze Naczelnego Dowództwa.

Dalsze wstępne zarządzenia dotyczyły częściowej demobilizacji personalnej. Poszczególne dowództwa okręgów generalnych miały udzielać bezterminowych urlopów żołnierzom powracającym z frontu, a przede wszystkim: szeregowym nauczycielom, uczniom szkół średnich, jedynym żywicielom rodzin, urzędnikom państwowym i młodzieży akademickiej — ochotnikom. Wśród urlopowanych znaleźli się również oficerowie i szeregowcy pochodzący z Górnego Śląska, których Oddział II Sztabu MSWojsk. zamierzał wykorzystać do akcji plebiscytowej. Ogólnie do 1 grudnia 1920 bezterminowo urlopowano około 215 tys. szeregowych i oficerów, co stanowiło 22% armii z 12 października 1920 r.¹¹⁰

Dla załatwienia wszystkich spraw związanych z demobilizacją, w grudniu powołano Ekspozyturę MSWojsk. dla spraw demobilizacji,

¹⁰⁷ CAW, Sztab Główny, Oddział I — Wydział mob. t. 6. Sprawy wileńskie omawia szczegółowo B. Waligóra, *Zajęcie Wilna przez gen. Żeligowskiego*. „Bellona” t. XXXVI, 1930. Por. też A. Przybylski, *Wojna polska 1918—1921*. Warszawa 1930, s. 222; Łossowski, op. cit., s. 264 i nast.

¹⁰⁸ Pókić preliminarz podpisano 12.X.1920. Próchnik, op. cit., s. 98. Umowa o preliminarzach pokojowych: *Dokumenty i materiały* t. III, s. 465.

¹⁰⁹ Rozkaz dzienny MSWojsk, nr 187 z 12.VIII.1920; gen. Leśniewski został zwolniony i wkrótce (22.VIII.1920) mianowany prezesem Oficerskiego Trybunału Orzekającego.

¹¹⁰ E. Krawczyk, *Demobilizacja i pokojowa organizacja Wojska Polskiego w latach 1920—1921*. Warszawa 1963, s. 103 (praca doktorska — mpis). Zarządzenia demobilizacyjne ujęte zostały w zbiorze pt. *Wskademob* z 18.X.1920. CAW, Ekspozytura MSWojsk. t. 10.

która objęła działalnością cały obszar wojenny. Szef Ekspozytury MSWojsk. legionista — gen. ppor. Mieczysław Norwid-Neugebauer, był bezpośrednim rozkazodawcą w stosunku do podległych mu oddziałów, szefostw i referatów instytucji oraz wszystkich dowództw wojsk, służb i zakładów dawnego obszaru wojennego.

Powołanie przez MSWojsk. odpowiedniej instytucji zapoczątkowało przeprowadzenie właściwej demobilizacji wszystkich zakładów i jednostek wojskowych. Zakończony został stan wojny, wojsko zbliżało się do przejścia na stopę pokojową. W początkowym etapie demobilizowano poborowych rocznikami, poczynając od najstarszych. Ostatecznie zakończenie prac związanych z demobilizacją armii przeciągnęło się na rok następny. W pierwszym, początkowym okresie (od 1 września 1920 do 1 marca 1921) zdemobilizowano ogółem 478 174 szeregowców oraz ponad 8500 oficerów. Do chwili zawarcia pokoju szeregi armii opuściło 50,5% żołnierzy i oficerów ¹¹¹.

*

Zadaniem nowej organizacji naczelnej władzy wojskowej, wprowadzonej na początku roku 1920, miało być usprawnienie funkcjonowania jej na obszarze krajowym. Opierając się na propozycjach Wojskowej Misji Francuskiej utworzono Sztab, spełniający kierowniczą rolę wewnątrz ministerstwa. Departamentom pozostawiono tylko czynności wykonawcze. Powstały więc dwie części ministerstwa, nie zawsze sprawnie współdziałające.

Mimo poważnych wysiłków, w 1920 r. nie zdołano uregulować spraw finansowych. Podobnie jak cała gospodarka państwowa, wojsko opierało się na budżetach kwartalnych, półrocznych lub dziewięciomiesięcznych. W roku 1920 nie zorganizowano właściwej kontroli wydatków budżetowych, które jak wspomniano, nadal wzrastały. Stan taki powodował rozluźnienie odpowiedniego aparatu zarządzającego sprawami materiałowymi, a nadużycia finansowe były częste, szczególnie przy prowadzeniu ogromnych zakupów materiału wojennego. Wystarczy powiedzieć, że w okresie między 1 stycznia a 20 sierpnia 1920, kiedy wzmogły się działania bojowe, MSWojsk. przesało dla potrzeb frontu m.in.: 241 płatowców, 207 samochodów osobowych i 542 ciężarowych, 324 motocykli, 2000 hełmów, 185 309 par spodni, 104 345 płaszczy, 201 617 673 kg mięsa i 3 558 246 kg ziemniaków ¹¹².

Po zakończeniu działań wojennych, tak zbudowana instytucja nie mogła już spełnić swoich zadań. Dotychczasowy stan musiał być zlikwidowany. Korzystając więc z okazji rozpoczęcia prac demobilizacyjnych, przystąpiono do opracowania nowej organizacji i ustalenia właściwej roli, jaką miało spełniać MSWojsk. po przejściu całej siły zbrojnej państwa na stopę pokojową.

¹¹¹ E. Krawczyk, op. cit., s. 154.

¹¹² Zestawienie działalności resortów MSWojsk. dla armii w polu. CAW, Gabinet Ministra, t. 979.

ZAKOŃCZENIE

W październiku 1918 r. Rada Regencyjna wydała dekret o powołaniu MSWojsk., które miało przejąć działalność Komisji Wojskowej. Jednak do listopada tegoż roku utrzymał się stan poprzedni — poza wydaniem dekretu niewiele uczyniono, by to ministerstwo mogło przystąpić do działania.

Sytuacja zmieniła się dopiero po przekazaniu Piłsudskiemu przez Radę Regencyjną zwierzchnictwa nad wojskiem i władzy politycznej. Sam Piłsudski, zajęty sprawami natury politycznej, polecił płk. Wroczyńskiemu przystąpić do organizacji ministerstwa. Już w grudniu ustalono początkowy jego skład.

Pod koniec 1918 r. i w początkach 1919 r. prowadzono rozbudowę siły zbrojnej państwa, a wraz z tym powiększał się aparat instytucji naczelnej, ulegał zmianie zakres jej działania. Sztab Generalny, zależny od Naczelnego Dowództwa, przejął kierownictwo działań wojennych i organizację wojska na terenie frontowym. Ministerstwo Spraw Wojskowych sprowadzono w zasadzie całkowicie do roli administratora.

W okresie początkowej działalności ministerstwa brak było ustaw zabezpieczających trwałość jego struktury. W większości wypadków o formowaniu władz naczelnych decydował wódz, który jednak nie kwapił się do ujęcia w normy prawne istniejącego stanu rzeczy. O tych sprawach pisał on w liście do gen. Szeptyckiego: „Ustawodawstwo wojskowe znajduje się u nas w zupełnie szczątkowym stadium; inaczej być nie może dla dwóch powodów. Jeden z nich — pisał — to jest brak prawa konstytucyjnego, do którego logicznie można by dopasować zasadnicze ustawy wojskowe; drugie dlatego, że chronię jak najusilniej wojsko, jego organizację i jego użycie do wkroczenia do tych spraw obecnego sejmu z jego nieustaloną większością, wynikającymi stąd intrygami i drobnymi walkami stronnictw z ich częstymi personalnymi interesami... Zdobyłem się na to, że dałem wojsku i całej pracy wojskowej jedno trwałe oparcie — chociaż także prowizoryczne — oparcie nie ulegające fluktuacjom i nastrojom chwilowym stronnictw i partii w ich walce o władzę — oparcie w mojej osobie...”¹¹³.

Tak więc, kierując się tymi zasadami, rozporządzając władzą polityczną i wojskową nie dążył Piłsudski do uregulowania spraw wojskowych, chcąc decydować o nich według własnego uznania. Tylko za jego zgodą dokonywano zmiany w organizacji i ustalaniu roli, jaką organ ten miał odgrywać w ogólnej administracji państwa. Piłsudski powoływał i odwoływał szefów departamentów oraz samodzielnych sekcji; wyznaczał też ministrów i wiceministrów.

Początkowy okres istnienia MSWojsk. wypełniony był pracą nad tworzeniem formacji wojskowych i kierowaniem ich na front. Pierwsze szeregi powstawały w zasadzie z ochotników, następnie uzupełniano je poborem rekruta; przybyły też wojska gen. Hallera i armia wielkopolska, których zjednoczeniem zajęło się ministerstwo. Wszystkim jednostkom organ ten musiał zabezpieczyć wyżywienie, umundurowanie i uzbrojenie.

¹¹³ B. Podelski, *Organizacja naczelnych władz obrony państwa*. „Niepodległość” t. VII, s. 82.

Pierwsza pełna struktura władzy naczelnej wraz z przepisami służbowymi została zatwierdzona w grudniu 1919 r. Jednak już początek następnego roku wypełniony był gorączkowymi poszukiwaniami nowych form organizacyjnych. Uważano, że powołane departamenty oraz ich wewnętrzna budowa nie odpowiadają potrzebom toczącej się wojny.

W roku 1920, ulegając wpływowi francuskiemu, obok departamentów powołano Sztab MSWojsk. W ten sposób, wbrew pierwotnym założeniom, powiększono ogólny skład wewnętrzny instytucji zarówno pod względem organizacyjnym, jak i personalnym. Od tej chwili nastąpił też podział czynności: Sztab dawał wytyczne i rozkazy, które realizowane były przez poszczególne departamenty. Wszystko to nie sprzyjało usprawnieniu pracy, jeszcze bardziej ją komplikując.

Przy pomocy doradców francuskich, gen. Sosnkowski, który po odejściu gen. Leśniewskiego, ciesząc się poparciem wodza wywierał decydujący wpływ na działalność administracji wojskowej w 1920 r., posłużył się wzorami państw o większej liczbie armii, jak i silniejszych gospodarczo. Jednak zamiast organizację proporcjonalnie zmniejszyć, stworzył on potężną maszynę. Tak zbudowane ministerstwo stawało się coraz mniej operatywne. Wynikające stąd trudności odczuwali pracownicy, którzy zgłaszali liczne uwagi. Zdaniem władz Departamentu II Wojsk Technicznych, konstrukcja MSWojsk. zawierała wiele wad; uważały one za błędne przeniesienie punktu ciężkości rozkazodawstwa na oddziały Sztabu; ponadto zbytnia centralizacja ograniczała jakąkolwiek samodzielność komórek organizacyjnych. Proponowano sprowadzić Sztab do roli organu doradczego ministra, opracowującego jedynie zasady ogólne, na podstawie których departamenty wydawałyby obowiązujące dla całego wojska zarządzenia¹¹⁴.

Pod koniec 1920 r., kiedy ustały działania wojenne przystąpiono do opracowania nowego projektu organizacyjnego ministerstwa. W pracach tych uczestniczyli również oficerowie Wojskowej Misji Francuskiej, którzy wywarli duży wpływ na ustalenie również i pokojowej struktury naczelnej władzy wojskowej.

W styczniu 1921 r. ukazał się dekret wodza o naczelnych organach wojskowych. Zapoczątkował on likwidację instytucji powołanych na okres wojny i reorganizację tych, które miały pozostać. Zlikwidowano wówczas Sztab MSWojsk. W ramach ministerstwa ustanowiono — obok 10 departamentów — Sztab Generalny, związany w czasie działań wojennych z Naczelnym Dowództwem.

Również w pierwszych latach po wojnie wzorowano się przede wszystkim na Francji. W okresie tym skład Ministerstwa Wojny Francji przedstawiał się następująco: Gabinet Ministra, Sztab Armii, Sekretariat Generalny oraz dyrekcje: Spraw Spornych i Prawa Wojskowego, Personalna, Piechoty, Kawalerii, Żandarmerii, Artylerii, Inżynierii, Intendentury, Służby Zdrowia, Wojsk Kolonialnych, Aeronautyki. Również i we Francji istniała Rada Wojenna, w skład której wchodził generałowie. Sztab Armii — w organizacji polskiej odpowiadał Sztabowi Generalnemu.

W odróżnieniu od organizacji francuskiej w Polsce powołano Biuro Ścisłej Rady Wojennej. We wszystkich komórkach organizacyjnych in-

¹¹⁴ Por. pismo z 1.XII.1920. CAW, Departament II Wojsk Technicznych, t. 15-a.

stytucji wojskowych pracowali oficerowie francuscy, w charakterze doradców. Jedynie wymienione Biuro kierowane było całkowicie przez oficerów Polaków, a tylko dorywczo utrzymywano kontakt z Wojskową Misją Francuską.

Według wzorów francuskich ukształtowała się też organizacja władz wojskowych w innych państwach. Do polskiej zbliżona była struktura takowych w Czechosłowacji, gdzie Ministerstwo Obrony Narodowej składało się ze Sztabu Generalnego i odpowiednich departamentów. Również i w Jugosławii struktura organu wojskowego oparta była na wzorach obcych — francuskich. Ministerstwo Wojny i Marynarki tego kraju w 1921 r. składało się z dziesięciu departamentów; ministrowi podlegał Sztab Generalny.

Tak więc wpływy francuskie przenikały wówczas do wielu krajów; przez dłuższy okres odgrywały one decydującą rolę w kształtowaniu tam struktury i roli władz wojskowych.

Po dokonaniu reorganizacji instytucji naczelnych i przejściu siły zbrojnej w 1921 r. na stopę pokojową, ustalona została rola władz wojskowych. Minister poprzez swoje organa wykonawcze sprawował ogólne kierownictwo nad całą siłą zbrojną. Był nie tylko dowódcą, ale przede wszystkim czynnikiem politycznym. W owych czasach, kiedy rządy zmieniały się jeden po drugim, stanowisko ministra spraw wojskowych było chwiejne. W każdej chwili mogła zaistnieć konieczność podania się do dymisji. Tak więc minister nie był gwarancją zapewnienia ciągłości w pracach nad kształtowaniem organizacji siły zbrojnej. Wykonanie tych obowiązków zapewniał Sztab Generalny, którego szef wprawdzie podlegał ministrowi, ale nie był członkiem rządu. Tak właśnie ułożony podział czynności był wówczas najbardziej odpowiedni.

Opublikowany w styczniu 1921 r. dekret wodza naczelnego, jak już wspomniano, zapoczątkował przejście wojska na stopę pokojową. Był to ważny moment dla działalności MSWojsk. i ustalenia jego roli w całości struktury administracyjnej państwa. Spodziewano się wówczas, że ukształtowana organizacja tej instytucji będzie najbardziej trwała. W rzeczywistości jednak okazało się, iż nadzieje te nie spełniły się i już w następnych latach przystąpiono do poszukiwania nowych form organizacyjnych naczelnej władzy wojskowej; zastanawiano się również nad ustaleniem jej właściwej roli.

Nowe projekty o najwyższych władzach wojskowych opracowywano w następnych latach. W czerwcu 1923 r. gen Stanisław Szeptycki, jako minister spraw wojskowych (13 czerwca—15 grudnia 1923), podjął próby dokonania zmian w organizacji władz naczelnych. Przede wszystkim dążył on do ustalenia właściwego wpływu naczelnych czynników państwowych na sprawy wojskowe. Mimo wysiłku jego projekt dekretu o najwyższych władzach wojskowych nie ujrzał światła dziennego, a sam Piłsudski, jeszcze przed wycofaniem się z życia wojskowego (lipiec 1923) — jako przewodniczący Ścisłej Rady Wojennej — ostro zaatakował ministra spraw wojskowych.

Następca Szeptyckiego, gen. Sosnkowski, starał się częściowo zmienić dekret tak, by nie urazić wodza, równocześnie zabiegając o jego powrót do wojska. Próba jednak nie powiodła się i w lutym 1924 r. minister podał się do dymisji.

Dalsze wysiłki nad reorganizacją władz wojskowych podjęte zostały za czasów gen. Władysława Sikorskiego (17 lutego 1924—14 lutego 1925). I tym razem bez większego powodzenia.

Zmiany w strukturze instytucji wojskowej dokonano w roku 1926 — po przewrocie majowym, kiedy Piłsudski powrócił do władzy i stanął na czele Ministerstwa Spraw Wojskowych oraz Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych, który powołano dekretem prezydenta RP w sierpniu tegoż roku.

РОЛЬ И СТРУКТУРА ВЕРХОВНОЙ ВОЕННОЙ ВЛАСТИ В 1918—1920 ГГ.

В статье обсуждается деятельность Министерства военных дел с 25 октября 1918 г., т.е. когда оно было учреждено Регентским советом, до подписания предварительного мирного договора в октябре 1920 г.

Начало деятельности Министерства военных дел было связано с существовавшей до него Военной комиссией, которая была упразднена согласно декрету Регентского совета с 25 октября 1918 г. Призванное к жизни Министерство в сущности не развернуло надлежащим образом работы до провозглашения независимости страны, т.е. до ноября того же года.

Организация верховной военной власти началась после возвращения Юзефа Пилсудского в Польшу. 23 ноября 1918 г. вышел декрет, на основании которого Пилсудски сложил обязанности министра военных дел, оставаясь верховным командующим польскими вооруженными силами. Его сотрудниками в руководстве и управлении армией были: начальник Генерального штаба, генерал Ст. Шептыcki и начальник Министерства военных дел, полковник Я. Врочински.

Первая предварительная организация Министерства военных дел была утверждена 10 декабря 1918 г. В статье обсуждается структура верховной власти, перечисляются названия и деятельность отдельных организационных единиц. Обсуждается также развитие вооруженных сил, которые по первоначальным планам должны были состоять приблизительно из 100 000 человек и 20 000 лошадей. Однако, в связи с военными действиями на востоке, которые начались уже в феврале 1919 г., армия насчитывала 8138 офицеров и 147 919 рядовых. Далее говорится о снабжении армии вооружением из запасов, оставленных оккупантами, главным же образом из заграничных поступлений.

Далее в статье говорится о вопросах, связанных с пребыванием в Польше Французской военной миссии, которая приехала в 1919 г. в составе 429 офицеров, свыше 1000 специалистов и 490 других лиц. Кроме того упоминается о возвращении организованной во Франции армии генерала Галлера, о включении в состав Войска Польского великопольской армии и о призывной проблеме. 7 марта 1919 г. Сейм принял закон о призывниках 1896—1901 года рождения; в результате этого, как и отдельных распоряжений, численность польских вооруженных сил во второй половине 1919 г. превысила 500 000 человек.

Автор статьи касается также первого силезского восстания, вспыхнувшего в ночь с 17 на 18 августа 1919 г. и продолжавшегося до 24 августа того же года. Ввиду военных действий Министерство военных дел не имело тогда возможности помочь повстанцам. Одной из главных причин провала восстания был

недостаток вооружения. Как явствует из архивных источников 1 августа 1919 г. на 23 225 повстанцев приходилось 3788 винтовок и 2523 револьвера.

Во второй части статьи говорится о роли и структуре Министерства после проведенной в феврале 1920 г. реорганизации. По сравнению с предыдущим годом самой существенной переменной было образование — согласно французскому образцу — Штаба министерства военных дел из 6 отделений. Штаб имел решающее влияние на деятельность департаментов, организованных также согласно предложениям Французской военной миссии.

Затягивающиеся военные действия заставили новый орган верховной власти приложить больше усилий в целях снабжения фронта продовольствием и вооружением. Главные поставки шли по-прежнему из заграницы. Итак, до конца 1920 г. Франция доставила Польше: 1580 пушек, 257 000 винтовок, пол миллиарда оружейных патронов и 291 самолет. Хотя качество получаемого вооружения не принадлежало к лучшему, то все же в силу необходимости приходилось принимать все, что предлагали поставщики, пользующиеся вынужденным положением Польши. Что касается продовольствия, то, например, в мае 1920 г. фронт требовал снабжения для 11 737 офицеров, 362 712 солдат и 26 863 лошадей.

Далее в статье рассматривается настроение в армии и экономическое положение страны, потери в личном составе во время военных действий, формирование добровольческой армии в июле 1920 г., которая объединила в своих рядах 105 714 человек, второе силезское восстание, борьба за Вильно в октябре 1920 г. (акция генерала Желиговского), а также частичная демобилизация (до 1 декабря 1920 г. бессрочный отпуск около 215 тысяч рядовых солдат и офицеров, что составляло 22% армии на день 12 октября 1920 г.), а также вопросы, связанные с проверкой воинских званий офицеров, прибывших из различных армий (до конца 1920 г. было в общем проверено 18 172 человека).

В заключение статьи дается оценка деятельности Министерства военных дел того времени. Автор пишет о трудностях, с которыми приходилось бороться военными властям, а также указывает на отрицательное влияние французских офицеров, принимавших непосредственное участие в формировании органов верховной военной власти. Подводя итоги, автор отображает также соответствующую структуру во Франции, но прежде всего в Чехословакии и Югославии, т.е. в тех странах, которые в то время также находились под сильным влиянием Франции. Статью завершает информация о работах по установлению надлежащей структуры верховных военных властей в 1921 г., когда вооруженные силы вернулись к мирному состоянию.

LE RÔLE ET LA STRUCTURE DE L'AUTORITÉ MILITAIRE SUPRÊME DE 1918 À 1920

L'article contient une analyse des activités du Ministère des Affaires Militaires, du moment de sa création par le Conseil de Régence le 25 octobre 1918 jusqu'à la signature des préliminaires de paix en octobre 1920.

Les débuts du fonctionnement du Ministère des Affaires Militaires se rattachaient à la Commission Militaire qui existait antérieurement et qui fut supprimée par le décret du Conseil de Régence du 25 octobre 1918. L'autorité ministérielle dont il est question n'a pas cependant développé ses activités propres avant le rétablissement de l'indépendance qui eut lieu en novembre de la même année.

Après le retour de J. Piłsudski en Pologne on procéda à l'organisation définitive de l'autorité militaire suprême. En vertu du décret du 23 novembre 1918 Piłsudski cessa d'exercer les fonctions du ministre des Affaires Militaires, tout en gardant le commandement suprême des forces armées polonaises. Il eut comme auxiliaires dans la direction et l'administration de l'armée le chef d'état-major, général de division St. Szeptycki et le directeur du Ministère des Affaires Militaires — colonel J. Wroczyński.

Le 10 décembre fut approuvée une organisation provisoire du Ministère des Affaires Militaires. L'auteur analyse la structure de cette autorité et les attributions de ses sections. Il examine aussi le problème de l'augmentation des effectifs de l'armée; selon le plan initial ils devaient être portés à 100 000 hommes et 20 000 chevaux. Cependant, étant donné les hostilités qui commencèrent à l'Est, déjà en février 1919 ces effectifs se montaient à 8138 officiers et 147.919 soldats. Un autre problème soulevé par l'auteur c'est l'approvisionnement de l'armée en matériel. Celui-ci provenait des magasins laissés par l'occupant ou, en majeure partie, était importé de l'étranger.

L'auteur passe ensuite aux questions rattachées à l'arrivée en Pologne en 1919 de la Mission Militaire Française (composée de 429 officiers, plus de mille spécialistes et 490 membres du personnel mobile), au retour dans le pays de l'armée du général Haller, formée en France, à l'intégration à l'armée polonaise des forces armées de la Grande Pologne, et enfin à la conscription. En résultat de la loi sur la levée des classes 1896—1901, votée par la Diète le 7 mars 1919 et des règlements d'urgence, l'état des forces armées a dépassé dans la deuxième moitié de 1919 le nombre de 500 mille soldats.

L'auteur parle aussi de la première insurrection en Silésie, qui a commencé dans la nuit 17 au 18 août 1919 et a duré jusqu'au 24 août de la même année. Les hostilités menées à l'est ont empêché le Ministère des Affaires Militaires de venir en aide aux insurgés. Une des causes principales de la défaite de l'insurrection était le manque de l'armement. Les sources d'archives démontrent que le 1-er août 1919 il n'y avait, pour 23 225 conspirateurs, que 3788 fusils et 2523 revolvers.

La deuxième partie de l'article présente le rôle et la structure du ministère après sa réorganisation en février 1920. La modification la plus importante, par rapport à la période précédente, consistait dans la création — selon le modèle français — de l'état major du Ministère des Affaires Militaires, composé de six bureaux. L'état major exerçait une influence décisive sur le fonctionnement des départements, organisés aussi conformément aux propositions de la Mission Militaire Française.

Le prolongement des hostilités a obligé le nouveau organe du pouvoir à fournir un plus grand effort pour assurer l'approvisionnement des troupes en vivres et en matériel. Les fournitures continuaient de venir principalement de l'étranger. Ainsi jusqu'à la fin de 1920 la France a livré à la Pologne: 1580 canons, 257 000 fusils, un demi-milliard de cartouches de fusil et 291 avions. Bien que la qualité du matériel fourni laissât à désirer, les besoins de la guerre obligeaient à accepter tout, situation dont les fournisseurs savaient tirer leur profit. En ce qui concernait les vivres, par exemple au mois de mai 1920 il a fallu les fournir aux troupes du front en quantités suffisantes pour nourrir 11 737 officiers et 362 712 soldats, sans parler du fourrage pour 26 863 chevaux.

Dans la partie suivante de l'étude il est question de l'esprit des troupes et de la situation économique du pays, des pertes humaines causées par la guerre, de la formation de l'armée des volontaires en août 1920 (ses effectifs se sont montés au total à 105 714 personnes), de la seconde insurrection de Silésie, du

combat pour Vilna en octobre 1920 (le coup d'Etat du général Żeligowski) et des commencements de la démobilisation (jusqu'au 1-er décembre 1920 environ 215 mille militaires, ce qui correspondait à 22% des effectifs du 12 octobre de la même année, ont obtenu des congés de durée illimitée). L'auteur aborde enfin les questions rattachées à la vérification des grades des officiers venus des différentes armées (jusqu'à la fin de 1920 on a effectué des vérifications concernant 18 172 personnes).

L'article se termine par une appréciation des activités du Ministère des Affaires Militaires dans le période susdite. L'auteur a peint les difficultés contre lesquelles les autorités militaires devaient lutter et il a indiqué sur la mauvaise influence exercée par les officiers français participant directement à la formation des organes de l'autorité militaire suprême. Dans les conclusions l'auteur a montré la structure de ces organes en France, mais aussi et avant tout en Tchécoslovaquie et en Yougoslavie, donc dans les pays se trouvant alors sous une forte influence française. L'article s'achève sur une information concernant les travaux, dont le but était d'élaborer une structure définitive des autorités militaires suprêmes, poursuivis en 1921 après que toute la force armée avait passé sur le pied de paix.